

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

Ukrains'ka partiia sotsialistiv-revolutsioneriv.

ЗМІСТ:

- ✓ Мих. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою, ст. 1.
- ✓ Мик. Шраг. — Слова й діла соціалістів в національній справі, ст. 18.
- Мик. Чечель. — Чому припинив своє існування революційно-радянський блок? Ст. 50.
- Факти та документи. — До розв'язання [революц.-рад. блоку (переписка між закордонними групами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економічних взаємовідносинах (стаття О. М.), ст. 56.
- Памяти загинувших. — К. Корж, ст. 63.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріату За- кордонної Делегації У. П. С.-Р.

Секретаріат Зак. Дел. У. П. С.-Р. доводить сям до загального відома:

1. Що б. член Зак. Делегації Г. Толмачів з початком місяця серпня б. р. вийшов з У. П. С.-Р., а, значить, і з Зак. Дел. П.

2. Що про ті ~~плани~~, з якими Г. Піддубний їхав з Києва за кордон, як також про те, що хтось в Києві організовував поїздки з тими ~~планами~~, про які Г. Піддубний повідомляє в „третій точці“ свого листа до редакції тижневика „Воля“ у Відні (ч. 13., том III, вересень 1920), як також про переведення ним в життя тих ~~планів~~, ні Центр. Ком. У. П. С.-Р., ні жадній иньшій партійній організації У. П. С.-Р., а ні Зак. Делегації П не було відомо нічого аж до публікації „Волею“ вищезгаданого листа.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

Між Москвою й Варшавою.¹⁾

I.

Як би не скінчився нинішній польський наступ на Україну — хоч би він навіть і зовсім на ніщо зійшов (що дуже можливо!), — проте все-таки умова з Поляками Петлюри та його прибічників вістанеться фактом далекосяглим і дуже шкідливим, просто таки злочинним.

Не тільки вже то, що Поляки, незалежно від свого наступу для окупації правобічної України, не залишають використати сю угоду — хоч як мало правосильні були ті руки, що її підписували та робили Польщі дарунок в наших споконвічних землях, зрошених потом і кровю поколінь вірних синів українського народу!

Розуміється, ні Петлюра, ні Ан. Лівницький, ні інші їх товариші не мали ніякого права робити Полякам які-небудь уступки в землях українського народу — ні в Галичині, ні в Холмщині, ні на Волині. Проте будьмо певні, що польські політичні махери не занедбають використати ці умови, щоб скріпити свої претенсії на окуповані землі, виторгувати щось від Антанти, а навіть і від большевиків.

Бачили ми вже, як торік використовували вони заяви різних Петлюрових висланців, щоб викрутити від Антанти мандат на окупацію Галичини. Від самого початку сей новий Тетеря для скріплення свого становища і своїх плянів шукав оперття у ворогів нашого трудового народу. Вже в лютім минулого року носився він з пляном купити їх поміч уступками в галицькій справі. Та поки Галичане мали силу, вони рішучо противились сим плянам, — аж як зломилася галицька сила в боротьбі з польським натиском і перестала бути погрозою для них, почали висланці Директорії — різні Курдиновські, Пилипчуки, Лівницькі — робити Полякам в українських землях дарунки, з котрих сам

¹⁾ Перші три статі були написані для українських часописей в Америці в жовтні й тодіж там друковались, четверта післана була до тих же часописей в вересні.

Петлюра все вмивав руки, аж поки остання умова 22. IV. не відкрила всієї наготи сеї ганебної політики!

Можемо здогадуватись тепер, як будуть польські майстри захожуватись випустити весь сік з формальної публичної умови з людиною, яку вони афішують на се головою української держави!

Ріжні наші домородні крутії, які оправдують сей крок Петлюри і товаришів, і ті ріжні людці з правих кругів, які примошуються до сеї петлюринської комбінації в надії, що під покровом її вернуться на Україну й перепхають тяжкий час, — вони кажуть на оправданне сеї авантури, що се тільки маневр, який має дати Українцям змогу „перелихнути“, протягти час в сподіванню догідніщої ситуації.

Вони кажуть, ніби то покладаються на те, що Польща сама так стоїть непевно, що однаково не зможе вдержати в руках того, що тепер виторгне від Українців. Тимчасом своїм признаннем поможе Україні дістати признання великих держав Антанти, відкрити торговельні й фінансові зносини з Заходом і т. п., одним словом — вийти з того кута, куди Україну загнало півтора-річне правління Директорії. Запевняють, ніби в Сая-Ремо антантські політики натякнули нашим, що українську справу могло б звести з мертвої точки признання Польщі: за ним пішло б признання України великими державами і т. д.

Щасливий, хто має стільки віри, щоб вірити й сьому! Від тої варшавської умови і купленого нею признання, чи властиво півпризнання (бо урядовий комунікат польського міністерства заграпичних справ каже тільки, що „польський уряд признаючи право України до самостійного державного існування, признав директорію незалежної української народньої республіки з головним отаманом С. Петлюрою на чолі за зверхню власть У. Н. Р.“ — не дуже се категорично!) Минуло вже досить часу, а щось ніяких благодатей для України — навіть тої спеціальної України „з Петлюрою на чолі“, окупованої Поляками, таки не видати, ні чувати! Ні дипломатичного признання, ні зрушення фактичної блокади, ні фінансової помочи. Нічого, крім формального протягання існування сеї фікції — Директорії та компромітування української ідеї в очах чужих і своїх.

Ті, що прожили останнього півроку за кордоном в Європі, добре відчули сю зміну атмосфери наоколо них, що робилася під впливом відомостей про польську авантуру Петлюри і компанії. Навіть найбільше прихильні Україні, навіть, ті що самого сього Петлюро та його

отаманів (під впливом реклями, яку робили їм всякі офіційльні пера), готові були славословити, як борців за вільність або борителів „червоного імперіялізму“ — навіть вони збентежено затихли, коли перед ними стала виписуватись остання авантура. Як то? Петлюра і компанія — польські драбанти? Ефіяльти, що показують стежки на Україну польським панам, гнобителям українського народу?!

Повторяйте ж їм ті вияснення директоріяльних політиків, що се тільки маневр!

Але ще далеко грізніша небезпека сеї авантури — внутрішня! Компромітація в очах свого народу!

Люде, які, будь що будь, репрезентували українську республіку, українську національну ідею протягом цілого року, алигалися з польськими панами, наробили їм дарунків з українських земель і ведуть під своєю ослоною на Україну польських поміщиків, щоб вернути їм володіння земель, поділених і заораних селянами, помагати їм відновляти польський стан посідання, панські привилеї? . . .

Приходить на пам'ять трагічна хвиля, коли Богдан Хмельницький з-під Зборова посилав своїх полковників провозжати Татар через Україну, а як толкували в народі — помагати Орді брати ясир з українського населення, що вислало всю оборону свою до Богданового війська. Ся хвиля соромна, запечатана народнім прокльоном:

Бодай тебе, Хмельниченьку, перва куля не минула,

Що велів Орді брати дівки й молодичі! . . .

Тоді впала не тільки репутація „козацького батька“, але й велике народне повстання за волю, не тільки довіре до провідників, але сама віра в можливість незалежності . . .

А все ж таки того, чого хотіло від нього польське правительство, Хмельницький не зробив: польських панів на Україну не пустив! Затаїв трактат перед народом, викручувався всякими способами, а все таки поміщиків до Гетьманщини не пустив до самої смерті.

Мав у тім вірне почуття, бо всі його наступники, які йшли на сей компроміс, хочби в ім'я незнати яких державних чи культурних інтересів, зараз відкидалися народом. На тім пункті для народу не було компромісу. Сліпо йшов він на всякі уступки Москві, з котрою, по його гадці, могло ще всіляко бути, аби тільки не мати діла з Поляками, з котрими не могло бути инакше, як уже було. Думаю, що й тепер не буде він толерантніший на сей новий „маневр“.

Текст умови Петлюри з Поляками проголошено за секретний, але недіскретні відомості, що його попередили, і ті коментарі, які пізніше появились, не лишають сумніву що до її характеру. Під ослонюю польської військової окупації, під покривкою „директорії У. Н. Р.“ має бути переведене повне економічне закріпощення України Польщі; залізниці мають перейти в польський заряд, загранична торгівля — стати монополією польської держави. За відповідальністю українського кабінету, введені до сього кабінету польські міністри проведуть земельну „реформу“ в інтересах польських обшарників. Зіставиться їм все, що можна, решту розпарцелюється на можливо корисних для них умовах Полякам же, або таким елементам, які служитимуть опорою польському впливові — навіть і польське горожанство приймуть. Бо раз прийнято принцип, що землеволодіння Поляків не підлягає загальним українським законам, з сього виникає все далше.

Такі відомості, досі опубліковані. Розуміється, українська людиність Волині, Поділля, Київщини, що століттями терпіла від сього польського стану посідання і тільки з революцією позбулася його, ніяк не згодиться на таку „реформу“. Се страшенна провокація, яка може закопати не тільки „директорію“, але й ідею української державности, української національности, поставлену нею під польський омофор.

Тому українські партії, які спираються на народ і заховання звязку з ним вважають основою своєї тактики, вважали для себе обовязковим відмежуватись від сеї варшавської авантури з усею рішучістю і висловити свій погляд на неї, не в'язучися ніякими оглядами на „національну солідарність“. Партія українських соціалістів-революціонерів ще на конференції своїй у вересні, довідавшись про декларації, зроблені Пилипчуком у Варшаві, винесла дуже гострі резолюції, домагаючись суду над такими декларантами. Але вони ще досить здержливо поставились до самої директорії, від котрої, минаючи кабінет, безпосередньо виходили такі доручення. Сим же разом партія вже не вважала можливим замовчувати нічого і в своїй декларації з 24. травня отес нап'ятувала поведіння Петлюри і тов. безоглядно.

II.

Наступ на Україну реакційних сил, що грозили знищити здобутки революції й кинути її назад до старих поміщицько-поліційних порядків, кожного разу, звідки б вони не йшли, серед нашого народу — і серед

селян та робітників, і серед інтелігенції — викликав великий рух на ліво, що виливався у бажанню опертись на Совітську Росію, як найбільш рішучу і безоглядну силу, через се симпатичну, не вважаючи на всі національні чи політичні суперечки та розходження з нею.

Так було після німецько-гетьманського перевороту. Так сталося підчас загравань директорії з антантськими генералами. Так — і ще більш — дало се відчутти себе минулим літом підчас Денікінського наступу на Україну, коли раптом зник українсько-большевицький фронт, забулись недавні війни з Москвою і сам собою утворивсь новий фактичний фронт — проти контрреволюції.

Подібне мусіло статись і тепер, підчас польського наступу, скомбінованого з походом денікінських недобитків, реорганізованих в Криму Вранглем. Не маємо ще про се докладніших відомостей, але не може бути сумніву, що приспінений марш Поляків з України був наслідком не тільки, може навіть — не стільки операцій червоних військ (скупчених на півночі), скільки ділом українських повстанців та їх кооперації з большевицькими силами. А поруч із сим з новою силою мусів піднятись і серед народніх мас і серед інтелігенції потяг до порозуміння і об'єднання з большевиками в спільнім відпорі всяким імперіалістичним реакційним силам.

Питане тільки, чи сим разом большевики виявлять більше зрозуміння ситуації та не повторять попередніх помилок.

Я не раз підкреслював се, що на Україні від самого початку була велика охота дійти до щирого й тривкого порозуміння з большевиками. Нарід симпатизував їм за рішучу, безоглядну, сувору розправу з буржуазією: дивлячись на сю рішучу поведінку з нею большевиків, їх уже ніяк не можна було підозрівати в нахилі до компромісів чи попускання панам, котрого нарід все побоювався у своїх політиків, бачучи, що вони не спромагаються на подібну рішучість.

Українська інтелігенція вдячно пам'ятала, що з російських партій самі тільки большевики (устами Леніна) ще перед революцією визнавали за Україною право на самостійність, а підчас революції обстоювали „право народів Росії на самоозначення, аж до повного відокремлення“. Обставини краще робили їх союзниками Українців в боротьбі з російським временним правительством. Як завзяті оборонці інтересів трудового народу, вони, здавалось, повинні були прихильно ставитись до національних вимог українського народу, представленого не якою

небудь капіталістичною та імперіялістичною буржуазією, а якраз трудовими масами.

Здавалось отже, що коли з якимись російськими кругами взагалі можна буде домовлятися в українській справі, то саме з більшовиками найскорше можна буде порозумітися і дійти кінця, уставивши дружні відносини, без порушення інтересів, свободи й незалежності одної й другої сторони, щоб спільно поборювати всіх, хто сягатиме на здобутки революції, дорогої однаково і одним і другим.

Тому війна, котра натомість виникла у Українців з більшовиками та з перервами тяглася все далі, рік за роком, здавалась одним прикорм непорозумінням, війною більш, ніж яка иньша, неприємною й братовбійною, котру тільки якісь незрозумілі упередження чи сторонні інтриги не дають покінчити. Я цитував уже не раз в своїх статтях характеристичні постанови кам'янецького трудового конгресу, винесені селянством підчас більшовицького наступу в березні минулого року :

„Директорія повинна негайно зірвати переговори з французьким військовим командуванням в Одесі.

Директорія повинна негайно приступити до переговорів з більшовицьким правительством Росії і України на таких умовах :

а) Україна є самостійною і незалежною соціалістичною республікою, в якій вся влада належить об'єднаним радам робітничих і селянських депутатів ;

б) Україна може федеруватися з соціалістичними державами ;

в) Українська державність має український характер і т. д.“

Після того, як на всеукраїнському трудовому конгресі в Києві (в січні минулого року) селянство однодушно висловилося за владу рад, не лишалось сумніву, що трохи раніше чи трохи пізніше Україна мусить стати радянською республікою і між ними двома радянськими республіками — Українською і Російською, зв'язаними стількома спільними інтересами, повинно прийти до порозуміння і утворення коли не федерації (від війни до федерації був би занадто великий скок!) то воєнного та економічного союзу, без сумніву, дуже корисного і одній і другій республіці.

Отже, коли підчас денікінського наступу, в березні минулого року, ліві укр. соціалісти-революціонери (так звані „боротьбисти“) і ліві незалежні соц. демократи, об'єднавшись, прийняли назву комуністів і виступили під гаслом незалежної Української Республіки, але радянської,

заприязненої з більшовиками і совітською Росією — маси покотили під їх прапор, бо, як здавалось, се гасло давало формулу, з котрою можна було вийти, нарешті, з тяжкого становища.

Троцький в тім часі виступив з своєю відозвою до червоного війська, де ясно признавав окремішність України та її право розпоряджати собою. Ленін на однім з московських конгресів різко осудив забаганки велико-російського імперіялізму та шовінізму. На Україні більшовики сим разом свідчили всяку прихильність українській національності, мові, культурі. Все се давало надії на щире порозумінне.

Боротьбисти ввійшли в склад Всеукраїнського Ревкому (революційного комітету), тимчасового правительства України. В організації рад і ревкомів на місцях грали вони провідну роль — більшовики давали їм у тім повну змогу. Здавалось, що в найближшій часі Україна зорганізується твердо в радянську республіку, оперту на українські організації, і вийде на дорогу самостійної творчої роботи. Укр. соціаліст-револ. (центр) на своїй конференції на початку лютого с. р. винесли резолюції, котрими визнавали совітський уряд України й дозволяли своїм членам також брати участь в її органах.

Але більшовики або не орієнтувались в ситуації, або мусіли змінити свою тактику на Україні в залежности від ширших революційних плянів — в кожнім разі саме в сім часі стали різко завертати назад в бік централізму.

Не було й далі мови про якесь вороже відношення до української народности й культури. Навпаки, в інструкції центрального комітету більшовиків, котру він дав в тім часі своїй областній організації на Україні, поручалось їй мати всяку прихильність до української культури, упослідженої царським режимом, нести їй поміч і взагалі старатись всяко дбати про симпатії українських мас і нищити їх упередження до російського більшовизму. На чолі комісаріату нар. освіти стояв весь час Українець. Але в сфері політики й економики більшовики рішили безоглядно переводити централістичну програму, що мала на меті перевести відбудову великоруського центра засобами його провінцій та забезпечити гегемонію російських комуністів в провінційнальнім життю б. Росії.

Було се впливом спеціального недовіря до соціалістичности Українців, до їх націоналізму, до чого могли дати підставу такі факти, як перехід галицького війська до Денікіна, як хитання різних

повстанчих відділів між директорією й Совітською Україною? Чи рос. комуністи рішили закинути всякі компроміси що до України й навпростець іти за своєю програмою, яка в інтересах соціалістичних вважає користніщою державу одноцільну, унітарну, отже й федералістичну форму вважає тільки тимчасовою уступкою національним течіям — поки соціалістичний устрій не розв'яже і не вигладить національних суперечностей? В кождім разі зворот був різкий.

Декретом 8. лютого, винесеним без волі й участі українського народу, була проголошена федерація Української Совітської Республіки з Совітською Російською Республікою. Україна мала заховати свою автономію в справах внутрішньої адміністрації, в справах земельних, організації праці, освіти, соціального забезпечення й здоров'я: для сих ресортів мала дістати осібних комісарів. В справах дипломатичних і військових, економічних і фінансових, доріг, пошт і телеграфів мала підлягати безпосередньо народнім комісарам московським. Український банк являвся тільки філією московського народнього банку, без усякої самостійности; окремої монети Україна позбавлялась. Для економічних справ заповіджено областну раду („совнархов“ — совіт народнього хазяйства), підпорядковану московському центральному, вищому совнархові. Донецький район („Донбас“) — жерело промислової енергії України (камяне вугля) — відділено від України і зв'язано безпосередньо з московським центром.

В сфері законодавства російські декрети дістали обов'язуючу силу на Україні, натомість постанови Всеукр. Ревкома скасовано. Фактично таку централізацію переведено і у внутрішнім управлінні України, хоч воно ніби признане автономним. Ревкоми виборні фактично замінено призначеними. Звичайно се робилось так, що російська червона армія, приходячи до якогось повіту, розпускала дотеперішній ревком, організований українськими комуністами, і зав'язувала новий, до котрого входили представники червоної армії, а потім сі нові ревкоми замінялись людьми, призначеними губерніяльними ревкомами, вповні большевицькими. Боротьбістам в сих нових повітових комітетах давалось одно місце тільки подекуди — там, де большевики признавали за ними фактичний вплив на людність: гаких повітів на практиці знайшлось не багато, тим часом російським лівим соц.-революціонерам давалось місце скрізь, де вони тільки могли його обсадити. Таким чином, виходило, що ревкоми

з трьох часто були обсаджені самими большевиками, а в ревкомах з п'яти вони мали не менше трьох місць.

Існування радянських чи комуністичних українських партій большевики вважали небажаним. Вони радо використовували їх впливи на людність в інтересах совітських, але самостійне існування їх признавалось шкідливим. В такім дусі дав комуністичний (III) московський інтернаціонал відповідь боротьбистам, коли вони заявили йому своє бажання, щоб їх партія, укр. соц.-революціонерів-комуністів, була прийнята III Інтернаціоналом. Московський інтернаціонал постановив, що в інтересах соціалістичної революції не повинно бути конкуренції комуністичних партій, отже й на Україні не повинно бути національних комуністичних партій, а тільки одна комуністична партія большевиків України, яка являється областною організацією російської комуністичної партії. Сей партійний централізм мав би доповнити собою централізм політичний і економічний — зв'язати, як найтісніше, життя України з центром.

Поставлені перед такою альтернативою: або влитися вповні з російськими комуністами, або опинитись — після сього упізнання — в ролі партії опозиційної, большевикам неприємної й підозрілої, боротьбисти в частині своїй рішили влитися в російську комуністичну партію. Таку заяву подали їх представники (Шумський і Еланський) в Харкові, і потім конференція партії потвердила се рішення своєю більшістю, при кінці марта с. р. Але ся постанова викликала різку опозицію серед партії.

Ся опозиція, так само як і незалежні соц.-демократи, які прийняли й радянський принцип, і навіть назву комуністів („укр. комуністична партія“), але не вважають потрібним вливатись до партії большевиків, не годяться з централістичною політикою большевицькою. На їх погляд, ся тенденція большевиків — за всяку ціну утримати на Україні гегемонію російських комуністів і правити Україною без Українців, позбавляючи її всякої самодіяльності й утримуючи в повній залежності від московського центра, — ся тенденція хибна й шкідлива. Вона компромітує в очах української людности комуністичні гасла, вертає її назад на позиції ворожої большевикам і замикає українське село перед їх агітацією, впливами й якими-небудь мішаннями в їх справи. Тому за краще для себе вони вважають зістатися в опозиції, щоб або своєю критикою добитись від большевиків зміни їх політики, або щоб принаймі зберегти в очах української людности від компромітації

комуністичні гасла, відділяючи їх від хибної централістичної політики російських большевиків.

Так описують ситуацію на Україні в переддень польського наступу звідомлення українських комуністів.

III.

В результаті сеї політики большевиків що до України, відносини, розуміється, складаються ненормально.

Українські сили, навіть соціалістичні, навіть радянські, перейняті щирим бажанням укріпити на Україні панованне трудового люду, „диктатуру трудового народу“, „радянську соціалістичну республіку“, та силами українського народу підтримати соціалістичну революцію, поведену російськими большевиками в світових розмірах, — навіть вони були позбавлені сею політикою можности працювати на українським ґрунті.

Большевики дуже підозріливо слідили за найменшим відхиленням від їх централістичної програми, і хто до своєї роботи вкладав якийсь український „партикуляризм“, тим зараз же загрожувалась дорога до політичної діяльности. Навіть ті Українці, які відразу пристали до комунізму, ще від першого наступу большевиків на Україну, навіть вони, оскільки пробували обстоювати українську автономію, хочби в формі федерації, не номінальної, а дійсної, попадали під підозріння.

„Богатом з них відібрано можливість вести роботу на Україні, иньшим взагалі заборонено партійну роботу і відсунено від відповідальних позицій“, пише один з комуністів і додає дійсно цікаве поміччє, що в той же час представники партій російських, навіть правих соц.-революціонерів, мають змогу виступати на мітингах, вести партійну роботу — українських же соц.-революціонерів і соц.-демократів „не почувеш ніде“.

Центральний комітет К. П. (б.) У., вибраний після гетьманщини, був викликаний з України і розпущений, і на місце його російський Ц. К. призначив комітет з п'яти. Комуністи, евакуйовані з України до Росії, не могли добитись свого повороту.

Ще прикріще було становище українських соц.-революціонерів. „Не вважаючи на наше лояльне відношення до української радянської соціалістичної республіки і негати́вне становище супроти петлюрівського альянсу з Поляками, засвідчене резолюціями 7. лютого“ — пише один

з укр. соц.-рев., „комуністи (большевики) не змінили свого відношення до нас. Хоч серед комуністичної партії большевиків України є досить пристойні групи (так звані федералісти), з якими можна було б працювати спільно в українській радянській соціалістичній республіці, але офіційний курс „комуністичної партії большевиків України“ веде на шлях старої колоніальної політики московського центру на Україні“. „Про якусь політичну роботу нема що й думати, ми мусимо „скоротитись і завмерти“ під натиском походу комуністів проти „петлюрівців“, додає він в переддень польського наступу на Київ.

Відсуваючи Українців від політичної роботи, з підозрінь до їх націоналізму, большевики не вміють організувати своїми силами принаймні хочби культурне життя України. При всіх їх бажаннях розвинути її культурну автономію взаїну за політичну і економічну, котрої їй відмовляють, большевики й на сім полі не годні досягнути які-небудь показні успіхи, котрі могли б осягнути Українцям се позбавлення політичної та економічної самодіяльності.

Добра воля большевиків в сім не підлягає сумніву. Навіть ворожі їм, буржуазно настроєні Українці признають у них прихильне відношення до української культури. Але з другого боку — навіть українські комуністи констатують, що з сеї прихильности не виходить нічого — наслідком большевицького централізму, їх боязні перед яким-небудь українським рухом, українською самодіяльністю.

Українці, які пішли були з наміром працювати для добра українського народу, хочби й під большевицьким режимом, скоро поусувались, переконавшись в неможливості скільки-небудь успішної праці в сих обставинах. Ініціативи місцевої нема — вона параліжується підозрливою політикою большевиків, що все хочуть робити своїми руками. Згорі, з большевицького центру нема теж акції: всі засоби й увага скупчені коло армії та продовольчої справи, коштів, які йдуть з Москви (бо все мусить іти з Москви!), ледве стає на се, на культурні справи нема грошей. А найголовніше, що попросту не знаходять доріг до місцевого життя У всіх застій і занепад!

В урядованню, хоч українська мова вважається рівноправною з російською, фактично панує російська — з тих самих причин.

Економічне життя розвалюється, загрожує катастрофою.

Село замкнулося в собі, відмежувалось від міста й живе своїм життям. Все панування російських большевиків кінчиться в 5—10 кільо-

метрах від міст, де стоять залоги червоної російської армії. Не вважаючи на всі старання вийти в згоду з селом і нічим його не дратувати (земельний закон, декретований совітським правительством, властиво тільки повторює старий закон Центральної Ради!) — більшовики не мають доступу на село, не можуть туди показатись без зброї, хочби тільки для пропаганди. До московських комуністів-більшовиків селяне українські ставляться ворожо; антисемітські поговірки, що всім там правлять „жиди“, знаходять серед них послух.

Весь совітський режим спирається на червону армію російську. Червоної української армії совітський уряд України не вагається організувати. Се робить враження, що все тримається тільки російським багнетом. Вибірчий закон для українського конгресу рад, який мав послужити установчими зборами радянської української республіки, постановляв, що один депутат має вибиратись від 1000 червоного війська, від 10.000 робітників, від 50.000 селян — і се вперед позбавляло конгрес відповідного авторитету в очах людности. З огляду, що червона армія не українська, а робітництво також переважно зденационалізоване, виглядало се — може й без наміру авторів закону — на умисне упослідження українського трудового народу. І взагалі більшовицька політика на Україні толкується, як вияв великоросійського націоналізму й імперіялізму в відношенні до українців.

Але неважачи на все се, соціалістичні українські партії, по трьохлітнім досвіді, вистерігаються яких-небудь ворожих кроків проти більшовиків. Згаданий вище соц.-рев. дописувач, описавши прикре становище, в якому опинились українські партії під совітським режимом, особливо в переддень польського наступу, однак підчеркує: свої позиції, прийняті на конференції — признання Совітської України, такі не змінємо! Вести активну боротьбу проти більшовицької політики, або хочби підкопувати більшовиків, ідучи на руку світовій реакції, вони все таки вважають недопустимим для себе.

Партійна конференція с.-р., відбута в Києві підчас польської окупації, постановила: члени партії повинні обличити боротьбу з „декретованим соціалізмом“ більшовиків, з огляду, що соціалістична революція на Україні може розвинутись „лише в загально-світовому масштабі“.

Справді, за ці три роки російські більшовики з непевних авантюристів, опанованих всіми гріхами московського шовінізму й імперіялізму, якими могли здаватися в початках, вирости в провідників світо-

вого соціалістичного руху, на яких з вірою й любов'ю дивиться весь трудящий світ, всі покривджені й обділені сучасним капіталістичним режимом. Які б не були помилки большевицьких провідників в українській політиці, як би не вилазила Українцям боком діяльність їх агентів на Україні, належить всяко оминати конфлікту з большевизмом, шануючи загально-людську вагу соціалістичної революції, котру веде він. Сього не треба забувати.

Особливо ж недопустимі які-небудь удари в спину большевикам підчас наступу на них світового капіталізму та його наймитів: з одного боку російських чорносотенців Врангеля, з котрими вяжуться й різні українські авантюристичні елементи, з другого — польської шляхти з її прислужниками. Тому таке прикре вражіння в українських кругах зробило останнє відступлення галицьких полків від червоного війська в момент польського наступу.

Взагалі треба зазначити, що ці вічні переходи Українців від одної орієнтації до другої, з одного табору до другого, незвичайно лихо впливають на репутацію нашої справи і наших домагань. Переконав, винесене нашими людьми з польської школи — що успішна політика мусить оперувати лукавством і зрадою, приносить овочі якраз противні. Сим же разом зрада соціалістичній стороні в момент наступу шляхетської Польщі для української справи була просто фатальна!

Українцям, котрих вся будучність лежить в їх трудовім народі, не вільно бути дезертирами з соціалістичного фронту до буржуазного! Се одно. А друге те, що які б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати з ока, що все-таки скорше з ними, ніж з яким-небудь иньшим російським урядом чи партією, можемо сподіватись порозуміння.

А воно нам потрібне! Так як з Польщею, реакційною й імперіалістичною, ніяке порозуміння, ніяка комбінація не може бути підставою для нашого політичного будівництва, підвалиною української незалежності, так без порозуміння з соціалістичною Росією неможливо уставити сю незалежність. Без певного замирення українсько-російської границі не можлива ніяка широка конструкційна робота на Україні — так само, як і в Росії.

IV.

Після розгрому польського наступу на Україну, коли польські міродайні круги устами Дашиньського й ин. виріклись усяких зобо-

в'язань перед своїми українськими союзниками, заявляючи, що умова 22. IV. була тільки порозумінням „двох начальників панств“, необов'язковим не тільки для народів, але й їх урядів, які не брали в сій угоді участі, — в правих українських кругах і в урядових сферах почався сильний потяг до Росії реакційної, репрезентованої тепер „южнорусским правительством“ барона Врангеля.

Не було се новиною. Вже літом 1919. р. „головний отаман“, наскільки нам відомо, робив зовсім серйозні заходи навязати відносини з Врангелевим попередником — ген. Денікіним, і в українських кругах не бракувало людей, які вважали се вже торік єдиним виходом з ситуації. Петрушевич з своїми людьми тільки спізнено, і через те, мовлячи, так невдало виконав програму, що проектувалась, як програма загальна, хоч далеко не всі урядові фігури брали в ній участь. Завинив Денікін, дуже неподатний в національнім питанню — не схотів іти на згоду з Петлюрою.

За своєю дубоватістю він був признаний в монархичних кругах непридатним для моменту, і на його місце вони висунули Врангеля, як людину більш еластичну в національнім і в інших питаннях. Сей справді твердо усвідомив собі, що перше завдання для нього — се повалити большевиків, а для сього зв'язатися з усіми против-большевицькими силами та змобілізувати їх до активної боротьби, а все, що не може бути союзником в боротьбі проти большевиків, по можності знейтралізувати. В такім дусі він і його представники робили свої програмові заяви, що сей „уряд Южноі Росії“ готов рахуватись, як з довершеним фактом, з „новими державними формаціями на території старої Росії“, і з соціально-економічними змінами — признають трудове селянство хазяїном розділених ним поміщицьких земель, а політичні форми будучої Росії не беруться рішати наперед, полишаючи се „свобідному народові“ на установчих зборах.

Разом з тим робились усякі заходи до приєднання собі союзників проти большевиків. Випускались на волю різні інтервовані Денікіним Українці, Галичане, повстанці, зав'язувались зносини з козаками, з махнівцями, з Петлюрою. З анархистом Махном особливо скоро наладились добрі відносини, певний союз — не знаю вже, в які форми уложений. З Петлюрою вже теж з весни ще був уставлений фактичний контакт, перед усім в справі виїзних військових людей, які попали в ту чи иньшу армію. Літом прийшло вже й до формальних дипломатичних зносин:

кримські газети радісно витали „українське посольство“, що прибуло до Врангеля.

За той час Врангелю дістав офіційне визнання французького правительства. Йому поставлено умовою вийти в згоду з усіма новими республіками бувшої Росії, які тримаються против-большевицької політики, на принципі федерації — по сім він буде признаний головою всеросійського правительства. Врангелівці сподіваються, що ця комбінація буде підтримана також американськими Сполученими Державами, і про Англію пускаються відомості, що вона також під рукою підтримуватиме Врангеля, хоч офіційно Лойд-Джордж і полишає сього генерала в виключну власність французького правительства.

Старорежимна Росія знов підняла голову, спущену після погрому Денікіна. Пішла знов вдячна праця коло формування військових відділів для „южнорусської армії“ при технічній і фінансовій допомозі Франції й її союзників. На польській й інших приязних територіях організуються відділи з різних розбитків „північно-західної армії“ всяких „брєдівців“ та „бермонтавців“, іде вербовка добровольців серед воєннополоплених большевиків, які, по газетним відомостям, в великих числах записуються до сих „южно-руських“ відділів, аби сею дорогою скорше дістатись до дому. Через Галичину і Румунію все се транспортується до Криму. „Армія Петлюри“ стала станцією на перепутті сих транспортів. Наші товариші, які звідали її минулого місяця, переконались, що ця армія, а особливо її запілле, в кілька разів більше від фронту, заповнене старорежимним, контр-революційним російським офіцєрством, зовсім чужим українству, навіть правому. Зрештою самі російські праві газети не таяться з відомостями про тисячі різних „брєдівців“ то-що, які „тимчасово працюють в українській армії“.

В сій обстанові в правих українських кругах, розбитих в своїх надіях на поміч Польщі, збентежених і дізорієнтованих, заблисла надія якось „бочком“ включитись до сього антантського ланцюга — дістати вже не через Польщу, а через Врангеля намащення Української Нар. Республіки на „самостійну державу“, визнання і підмогу, технічну і фінансову, пекучо потрібну при повнім вичерпанню всіх старих ресурсів, і перепхатись до упадку большевиків. В сей упадок большевизму, скорий і неминучий, вони не перестають вірити, тим сильніше, чим палкіше його собі бажають.

Як вранглівці, так і вони сподіваються, що фатальні помилки большевицької політики на Україні змусять величезну більшість української людности піти на зустріч тим, хто принесе їй визволення від большевицького панування, буде то Петлюра, Врангелі, Махно чи хто иньший. І треба признати, що сей рахунок таки не безпідставний.

Большевики ніяк не можуть попрощатися з своїми політичними помилками, які, всупереч усім підставам для щирого порозуміння і тісної кооперації трудового українського народу з трудовим народом великоруським, Радянської Української Республіки з Совітською Республікою Російською, роблять сей трудовий український нарід противником соціалістичної революції в її російсько-большевицькім виданню, женуть його в контр-революцію. Добрі заміри Леніна, декларації Троцького і Чічеріна вістаються порожніми словами супроти аж занадто реальних большевицьких діл, що творяться на Україні всякого рода бандитськими й чорносотенними елементами, які прикрасили себе під нинішню хвилю червоною комуністичною зізвздою. Невеличкого контінгенту дійсних, ідейних комуністів російських не стає для роботи в самих російських центрах, і, відсуваючи від роботи на Україні українських соціалістів, вони передають совітську організацію України людям, „робота“ котрих доводить до розпуки навіть найщирших приятелів Совітської Росії.

В сім лежить справді велика небезпека для большевиків: завдяки такій хибній тактиці панування комуністів на Україні висить на волоску, і, не вважаючи на всю слабосилість Врангеля чи иньшого голови російської реставрації, хвилева комбінація чи просто рівночасність якого-небудь значнішого повстанського вибуху з врангільським, махнівським чи иньшим рейдом може дійсно висадити большевиків з України. Але які конструкційні пляни можна збудувати на такій комбінації? Чи може дати вона в нинішніх обставинах щось більше, ніж новий акт горожанської війни, замішання і руїни?

Очевидно, що нічого. Ріжні елементи, стрівшись на момент в спільнім натиску на большевиків і — припустім — вибивши їх з України, неминучо зараз же розійдуться ріжними дорогами і шічнуть одна другу поборювати, і кожда ще менше, ніж большевизм, буде спроможна опанувати Україну.

Не кажу вже про нинішній союз врангільців з махнівцями, але чи можлива яка-небудь трівка кооперація з врангільцями українських елементів — не то що яких-небудь і скільки-небудь соціалістичних,

а просто тільки національних? Невже хто-небудь може щиро допускати, що з-під еластичних фраз, продиктованих Вранг'єви чи антантськими чи своїми домородними Макіавелями, не випають другого ж дня після перемоги справжні прикмети тої реставраційної течії, котру він представляє, не виглядає „національне лице“ д. Струве і його присних, не загораються їх „національний ерос“? На щасте, не дано рогів сим добродіям, слабші їх сили, а то вони б себе показали!

А в відносинах до трудового народу, при поширенню по Україні, чи можуть ці старорежимні бюрократи, поміщики й генерали справді устатувати якийсь режим, приємний для селянської української громади?

А прийнявши, що для його українських союзників се було б і краще, мовляв, коли б російська реставрація не була спроможна взяти в свої руки України, — чи ті українські союзники самі могли б узяти владу в свої руки? Де ті реакційні, консервативні українські сили, на котрих би могли опертися українські симпатичні Вранг'єля в боротьбі на два фронти, котру мусіли б прийняти: проти большевизму з одного боку, проти російської реставрації, старої, „єдиної невідомої“ з другого?

Досвід Скоропадщини, що хотіла опертися на сих „хліборобах“, показав досить ясно, наскільки ці „хліборобські“ елементи — поміщики, багаті козаки й селяне — розпорошені й неадатні утворити якусь активну і самостійну політичну силу, здатну стати до боротьби з бідним селянством, всіма фібрами заінтересованим в перемозі революції.

Ясно, що й сим разом хвилева перемога контр-революційного вранг'євсько-українського блоку викликала б серед селянських і взагалі трудових мас новий, ще більший потяг до большевизму, і коли на рейд Вранг'єля большевики відповіли б своїм рейдом, їм нічого б не значило вибити хвилевих переможців з усіх позицій за помічю селянських повстань. А коли б большевики не зробили такої контр-атаки зовні, без сумніву піднявся б свій домородний, український большевизм та вдарив би з усею силою не тільки на ті українські групи, які так чи инак зв'язали б себе з російською реакцією, але звернувся б і проти української державності і проти національної української ідеї, як контр-революційної.

Знайдеться на Україні аж занадто большевицького ферменту, щоб такий рух роздмухати! І всякий союз з російською реакцією скін-

читься для українських правих елементів такою ж або ще й гіршою компромітацією, як їх недавній спільний похід з Поляками.

Українським партіям, хочби навіть правим, коли тільки у них справді є якась національна ідея, а не голе контр-революційне злопыхательство і сліпа ненависть проти соціалізму, треба рішучо відкинути пляни кооперації з російською реакцією. Не в правих, а тільки в лівих орієнтаціях лежить будучність України, не реакція, а революція може забезпечити свободу і розвиток українському народові.

А спеціально російська реакція, реставрація перед-революційної Росії вістанеться найбільшою загрозою для нього. і всякі порозуміння з нею будуть архи-небезпечною авантюрою, з котрою можуть звязуватись тільки політичні спекулянти, а не скільки-небудь серйозні політичні діячі, хочби й праві, але тільки українські.

Мик. Шраг.

Слова і діла соціалістів в національній справі.

Одним з питань, яким займається соціалістична думка здавна, питанням, яке тепер, в час початку практичного переведення в життя соціалізму, вимагає свого остаточного розв'язання, — є національна справа.

Вона не легка. Часто-густо ставала на заваді до мирного і товариського співділання соціалістів різних країв та народів. Розбивала тут пролетарську єдність та затуманювала класову свідомість. Використовувалась класою нануючих. А все ж і досі не є уясненою остаточно, тим даючи зайву зброю до рук ворогів працюючих. Хоча, треба це признати, життєва консеквенція, історична необхідність, яка в економічному життю в наслідок розвитку продукційних сил творить економічну необхідність, і тут, в цьому питанню, дає себе знати й веде пошалу соціалістичну думку і практику на певні, вірні стежки, примушує багатьох під натиском розвитку національних сил, під впливом вимог та вказівок життя, інтенсивніше думати над тим, над чим раніше

й не хтілось і не встигалося думати, робити не по теоретичній сухій схемі, виробленій раз на завше, а по тому живому плану, якій накреслюється і показується єдино можливим і закономірним в побідному поході революційного соціалізма.

Рух вимагає творчости. Революційний — особливо. Він робить переоцінку, здавалося, уже рішених в теорії проблем. Але ця творчість, ця переоцінка не є сухим кабінетним критицизмом чи ревізіонізмом, вона є дієвим актом революційного процесу перебудови старого суспільства, капіталістичного правопорядку на новий, соціалістичний, а в дальшому комуністичний лад.

Коли до російської і української революцій корифеям соціалістичної думки — Марксові, Енгельсові, Лясялю, Плеханову, Розі Люксембургі та російським соціалістам усіх течій, здавалася національна проблема непотрібним для поступу соціалізма приростом, що лише заважає довільному розвитку продукційних сил, який (прирост) треба ігнорувати, то в цей час життєва переоцінка і революційна творчість остільки тісно звязують справу побіди соціалізма з вирішенням національного питання, що ясним є: соціальна воля трудящих не прийде без остаточного національного визволення їх.

В 1852 році Маркс засудив на вимирання цілий чеський нарід. По нім і сербський. Він лічив це не лише природним, а навіть для розвитку капіталізма і необхідним явищем. Він ставився так само і до інших, виключаючи Поляків і Ірляндців, „малих“, „недержавних“, неісторичних народів.¹⁾ Тої ж думки був Енгельс, а Роза Люксембургі пішла ще далі, відмовивши право на самоістнійність й Полякам. В імя соціалізму жергтували одним з, здавалось би, принципових постулатів його — свободою народів, ergo людей, людини. Жертвували — бо відкладали справу розкрипощення малих народів, націй, аж до часу, коли перетвориться остаточно в життя соціалізм, коли прийде комунізм, котрий якийсь і порішить всі другорядні справи (отже і національну), бо дасть цілковиту волю кожному працюючому.²⁾ А в цей час еконо-

¹⁾ Він казав, наприклад: „Лиш самим нещадним терорізмом, відносно славянських націй, ми будемо в силі забезпечити тривкість революції,“ д. ст. Лагарделя в „Завѣтах“ 1913 р., Н. 2.

²⁾ „Змагання до відбудовання Польщі є супроти капіталістичного розвитку Польщі безнадійною утопією“... „Національне визволення Польщі після цієї“ (соціальної) революції є „само собою зрозуміле“ — ось, для приклада, думки Розі Люксембургі в польській і, взагалі, національній справі.

мичний розвиток та продукційні сили вимагають... великої і неподільної Німеччини, Росії і т. д. Хай асимілюються, стогнуть в рабстві, гинуть поневолені національно народи. Так, то є але. Але не етика ж, не жалість правлять миром. Нічого не поробиш, коли не тільки культура¹⁾, а й історичний розвиток²⁾, боротьба клас і єдність пролетаріята³⁾, географічні, економічні та промислові умови⁴⁾ вимагають поневолення, асиміляції, згину необдарованих історією націй.

Оскільки ці погляди були не життєвими, показала вже і сучасна Марксові доба, яка дуже хитала твердість і консеквентність його поглядів в цій справі і примушувала його визнавати право на самостійність за „неісторичними“, а в економічному відношенню цілком підлеглими Англійцям Ірляндцями, але особливо ясно доба нинішня, що дала якраз

¹⁾ Лясаль признавав „право народности“, себто національного життя лише для великих культурних націй, а не расам, яких право швидче на тому тільки полягає, щоб перші її асимілювали та розвинули“ (див. В. Левинський: Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи, ст. 27).

²⁾ Енгельс: „Народи, що ніколи не мали власної історії, не здатні до життя, вони ніколи не зможуть прийти до якої-небудь самостійності“. Ibid. ст. 22.

³⁾ Згадаємо хоч би погляди на національні домагання українських робітників і селян, соціалістів „марксистів“ і „народників“. „Поскільки ж погляди російської соціалдемократії по національному питанню вияснюються з її літератури, їх можемо характеризувати, як повну неадацію дійсної природи та суті національної проблеми, як пряме ігнорування всіх специфічних особливостей національних відносин, всієї палючої сили національних потреб“ — так характеризує погляди р. с.-д. в Н. 2 „соціаліста-революціонера“ за 1910 рік в статті „соціалізм і проблема національної автономії“ М. Борисов. В цій же статті автор виявляє, що і р. соціалісти-революціонери не далеко відійшли від р. с.-д. В Н. 3 цього ж журналу Ант. Савін в статті „Національне питання і партія С.-Р.“ докоряє свою партію уже просто в відсутности „культурного, в соціалістичному зміслі, відношення до національної справи“. І дійсно. Згадаємо російських с.-р. уже по 1917 році: Керенського, Оберучева, Бурцева, Слуцького, Сухового і інших, їм же весть числа... „С.-Р.-ів“ з II-го Інтернаціонала e tutti quanti. Навіть толерантний до національного питання К. Каутський вважав справу чеської держави за „реакційну мрію“.

⁴⁾ „Neue Rheinische Zeitung“, орган Маркса, від 14. лютого 1849 року писав: „включаячи Поляків, Росіян, а може ще славян Туреччини, які одні славянський народ не має будучини, по тій простій причині, що всім останнім славянам не вистарчає історичних, географічних, політичних та промислових умов незалежності та життєвості.“ Подр. див. ст. Лягарделя: „Маркс та Бакунін“, „Завіты“ 1913 р. Н. 2.

життя і самостійність отримав засудженням на смерть приговорами великих творців економічного матеріалізму Чехам, Сербам, Українцям, Фінляндцям, Латишам, Полякам і т. д. Цим життя виявило, що в концепціях Маркса, марксистів і „марксистів“ були великі помилки. І вже давно були також соціалісти, котрі ті помилки і бачили і відчували.

Уже Герцен був антиподом Маркса в поглядах на національне питання.¹⁾ Але особливо яскраво, талановито і глибоко вірно підходив до нього другий вождь революційного соціалізму М. А. Бакунін. Його погляди в цій справі можна знайти в його „Промовах на Конгресі ліги мира та свободи“, „Руським, польським та всім славянським землям“ „Всесвітній революційний союз соціальної демократії“ та в інших творах, в котрих перлинами розсіпані блискучі думки цього велетня соціалізму та революції.

Цей „Росіянин“, що „одверто і рішуче протестував проти самого існування російської імперії і тому гаряче бажав поразки Росії в кожній її війні, проголошував в своїх агаданих „Промовах“: „Ми мусимо раз на завжди покинути хибний принцип національності, вигаданий в остатній час деспотами Франції, Росії та Прусії для вірнішого пригноблення верховного принципу волі. Національність — не принцип, це законний факт, як індивідуальність. Кожна національність, велика чи мала, має безумовне право бути сама собою жити по своїй власній натурі. Це право є лише висновок з загального принципу волі.“²⁾ Уже з цього уступу видно, яка глибока безодня існувала між поглядами двох проводирів I. Інтернаціоналу Маркса та Бакуніна відносно волі націй.

З'окрема, що до України, цей останній, рахуючи великою помилкою її те, що вона в XVII в., аби позбутись польського гніту, пішла під московський протекторат, гадав: „цей нарід (український з Галичиною) разом з 4-мільонами Білорусів, майбуть, складе окрему

¹⁾ „Розв'яжемо ж їм (Українцям М. III.) руки, розв'яжемо ж їм мову, хай їх мова буде цілковито вільною, і тоді най вони скажуть своє слово, перейшовши до нас через кнут, до вас (Поляків М. III.) через грабіж, чи, коли вони розумні ж протягнуть нам руки на братерську згоду та незалежність від обох“, писав Герцен в 1859 році в своєму 2-му листі до польського патріота. В 4-му листі він знов писав: „ми зараз же (в „Колоколі“) визнали повні права на незалежність та на самоуправління за Україною“ і т. д.

²⁾ М. А. Бакунін: „Речи на Конгрессѣ лиги мира и свободы“, ст. 10 (додаток, Вид. Гурто Штейница 1904 р.).

незалежну націю, яка може, звичайно, вступити в спілку з Польщею та Великоросією, але мусить залишатись цілковито незалежною від гегемонії тої та другої“.¹⁾ „Україна буде ні Польщею, й не Росією, а сама собою.“ Бакунін вимагає лише одного: „аби кожному народові, кожній великій чи малій народності, були вповні дані можливість та право робити по волі: хоче вона злутись з Росією чи Польщею, хай зливається. Хоче бути самостійним членом Польської або Російської, або загально славянської федерації? Хай буде ним. Нарешті, хоче вона вповні від всіх відокремитись та жити на основах зовсім окремої держави? Бог з нею, хай відокремлюється.“²⁾

Ріжниці поглядів Маркса та Бакуніна прекрасно схарактеризовані в згаданій статті Лягарделя. Обставини, одначе, не дали змоги Бакунінові запалити своїми вогненними словами I Інтернаціоналу. Впливи Маркса в ньому перемогли.

„Розбіжність між марксистами та бакуністами ніяк не була справою особистого самолюбства. Вона уявляла з себе неминучу сутичку між принципами федералізму та централізації, між вільною комунією та батьківським управлінням держави, між свободним творчим діланням народних мас та законодавчим поліпшенням умов, створених капіталістичним устроєм“ — так характеризує Кропоткін³⁾ різниці світоглядів двох течій 1-го Інтернаціоналу. В наслідок боротьби „на гаґському конгресі Інтернаціонала, який відбувся в 1872. році, лондонська генеральна рада, шляхом фіктивної більшости, виключила з Міжнародного Союзу Робітників Бакуніна, його приятеля Гільома, та всю Юрську Федерацію.“⁴⁾

Формально, таким чином, I-ий Інтернаціонал і офіційна соціалістична думка пішли за Марксом і в національному питанні. Його та його однодумців погляди запанували. Ідеї ж бакунінської концепції в національній справі не перетворились тоді в загально-соціалістичні домагання. І недоговоренність неясність, пережитки та помилки, невіправлені I та II Інтернаціоналами, докотились до революції 17-го року.

¹⁾ М. А. Бакунін: „Рѣчи на Конгрессѣ лиги мира и свободы“, ст. 10 (Берлін. Вид. Гута Штейніца 1904 р.).

²⁾ М. А. Бакунін: „Русским, польским и всем славянским землякам“

³⁾ П. А. Кропоткин: „Записки революционера“. Лондон 1902 р., ст. 365. ст. 40 (Вид. Г. Штейн. 1903 р.).

⁴⁾ П. А. Кропоткин: „Записки революционера“. Лондон 1902 р. Подрібніше в біографії М. Бакуніна, виданій Т. Стекловим на німецькій мові: Michael Bakunin: Ein Lebensbild. Stuttgart 1913.

II.

Перший Інтернаціонал заклався в Лондоні в 1864. році. І цікаво, що приводом для його зборів була національна справа. Його організація розпочалась на мітингу протеста англійських, французьких та німецьких робітників проти гноблення і мордування Поляків російським урядом. Основи програму Інтернаціонала були дані Карлом Марксом. Вони вимагали знищення всякого рабства, всякої преваліяції людей над людьми та ставили тезу: визволення робітників є справою самих робітників.

На своїх установчих зборах перший Інтернаціонал, зіткнувшись з проблемами, які вязались з національними справами, проголосив одним з принципів Міжнародної Асоціації Робітників в виданому маніфесті до робітничої класи: „Прості закони моралі та права, що повинні нормувати відносини між приватними особами, належить піднести до найвищих законів у відносинах між народами.“

На першому конгресі М. А. Р. в 1866. р. в Женеві національне питання горяче дебатувється, і I Інтернаціонал, не дивлячись на весь вплив Маркса в ньому, віддаляється значно від позицій, зайнятих в національній справі сям останнім, декларувавши, що завданням робітничої класи є „поборювання всякого деспотизму та здійснення рівноуправління всіх людей і всіх народів.“ Це було уже щось иньше від „малих“, „неісторичних“, умираючих та нездатних до самостійного життя і економічного розвитку народів Маркса, Енгельса, Лясаля.

В суті річі ця декларація є лише нерозвинутою вимогою Бакуніна і сучасних соціалістів: „право кожного народу на самовизначення, на самостійність.“ Коли ж життя почало вимагати вияснення і розвитку підкресленої фрази з декларації, то проти переведення в життя цієї теоретично прийнятої фрази повстали одностайно соціалісти державних, великих народів. Ім, які мали свою батьківщину, було легко і вигідно прийняти постулат Комуністичного Маніфесту: „робочі не мають батьківщини“. Цей постулат вони й рекомендували соціалістам поневолених народів. І з того часу розпочалась і в літературі і в життю боротьба, яка триває і зараз, піддержується нині зброєю, військовою машиною капіталізму і імперіялізму, — боротьба поміж соціалістами за право переведення принципу: „рівноуправління всіх людей і всіх народів“ в реальність, в життя.

В першій половині 80-х рр. XIX століття вмер перший Інтернаціонал, не зробивши більш нічого в національній справі. І в значній мірі його смерті сприяли різниці в поглядах і на національну справу двох найвизначніших проводирів його: Маркса та Бакуніна. Ці і інші різниці не дали тоді ще того синтезу поглядів двох великих революційних соціалістів, до якого тепер приводить соціалістів революція. Протиставлення тоді привели не до синтезу, а в значній мірі до загибелі Інтернаціонала. На його місце вже в кінці XIX віку, в 1899. році повстав II Інтернаціонал. Одним з проводирів II Інтернаціоналу став ідейний наслідник Маркса, Карло Каутський, який до початку XX століття стояв на засадах старої марксівської догми і, напр., в 1887 р. писав, що „національне почуття стало фактором, котрий діє самостійно, без всякого зв'язку з економічним розвитком, а, при деяких умовах, навіть на шкоду цьому розвитку“, „національні стремління.... стають все більш і більш некорисними, а інколи навіть шкідливими“ і т. д.¹⁾ Але вже в часи заснування II Інтернаціоналу К. Каутський став на нову позицію. Він визнав, що: „Пролетарська інтернаціональність означає не відсутність національності, а свободу та рівенство націй.“²⁾ Тоді ж і інші видатні західноєвропейські соціалісти, досліджуючи національну справу, далеко відійшли від основоположників марксизму. Найвидатнішими дослідниками її були Карл Реннер (Рудольф Шпрінгер) та Отто Бауер, творці ідеї національно-персональної, або екстериторіальної автономії. Нові погляди в національній справі почали знаходити собі місце і в II Інтернаціоналі. Але до часу своєї передсмертної агонії в минулому році він нічого не зробив для здобуття національної „волі народів“, не вказав шляхів до здобуття тієї волі, не дав конкретизації і спроб рішення питання нині. Сумно закінчує II Інтернаціонал своє існування. І, уже конаючи, відходячи в небуття, на своїй люцернській конференції в 1919. році, коли народжувався новий революційний, повний життя й енергії III Інтернаціонал, вираючи другий, навчений фактами, історією, подіями, зупинився докладніше на справі націй, признавши права на самостійність „малих“ народів бувшої Росії та давши їм місце в своїх рядах.

¹⁾ К. Kautsky: „Die moderne Nationalität.“ „Die Neue Zeit“ 1887.

²⁾ К. Kautsky: „Der Kampf der Nationalitäten um das Staatsrecht in Oesterreich.“ „N. Z.“ 1897, N. 18.

Всі спроби віджити II Інтернаціонал не врятували його. Влиття до нього нових, почасти революційних сил, соціалістичних партій „малих“ народів, не могло йому, звичайно, дати порятунку. Вже ніщо не могло надати йому живого, будуючого, окриляючого, революційного духу, безмежної віри в близьку перемогу соціалізму. I II Інтернаціонал після свого двадцятилітнього життя конає, вмирає, хоч і тепер ще робить „заходи“ до відживлення — переносить свій осідок до Англії, збирається, кличе до себе...

III.

В березні 1919. року народився в Москві, в центрі революційних поривів цього часу, III Інтернаціонал. Там, хоч досі ще не дійсний представник всіх чисто націй і соціалістично-революційних партій та напрямів, жие вже так званий Комуністичний Інтернаціонал.

Гадаю — не буде помилкою сказати, що на його необхідність вказали ще Циммервальд та Кінгаль, хоч народився він лише в муках російської та української, які перетворюються, чого бажано та в що віримо, в загально-світову, революцій.

Відома, хто веде провід в новому Інтернаціоналі. Відомі й його погляди на національну справу: „Право трудящих клас кожної нації на повне відокремлення“ — ось лозунг III Інтернаціоналу.

Ще на другій конференції в Циммервальді Н. Ленін, репрезентант Центрального Комітету Рос. Соц.-Демокр. Роб. Партії (фракція большевиків) в партійній декларації заявив: „Не досить, щоби соціаліст кожної нації на словах визнавав рівноправність націй, або декламував, божився і клявся, що він проти анексії. Конечно, щоби соціаліст кожної нації вимагав зараз і безумовно свободи відділення колоній і націй, поневолених його власною батьківщиною.“ В 1914. році в своєму докладі „Війна й соціалдемократія“, виголошеному в Цюріху, Н. Ленін, по національному питанню і спеціально в справі України сказав слідує: „Московці — хами. Ми не тільки даємо гнітити себе, а ще допомагаємо гнітити інших...“ „Інтереси інтернаціонального пролетаріату, а московського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність.“¹⁾

Так само і автор „Програму Комуністів“ Н. Бухарін, в розділі про „Увільнення народів“ пише, що це „є програмою звільнення всіх

¹⁾ Див. подр. „Вісник Визволення України“, 1914 р., Н. 3—4.

маленьких гнітених країв та народів“, за котрими визнається право „на повне відокремлення“. ¹⁾ Подібних заяв ідейних проводирів та членів III Інтернаціоналу, як і декларацій його самого, можна навести безліч. Йдучи логічно по накресленому цими заявами шляху, Московський Совітський Уряд (на практиці виконавчий Комітет та навіть керуючий орган III Інтернаціоналу) ²⁾ визнав не тільки право всіх націй на самовизначення, але згодився ніби і з фактами існування самостійних: Фінляндії, України, Білоруси і т. п. Безперечно, що така постановка національної справи була би на часи існування пролетарських держав і повним розв'язанням її, як би не те, що декларації і заяви, як III Інтернаціоналу, так і російського Сов. Уряду, перетворились в життя лише про око людське, на папері, на зверх, а в дійсності залишилися фразами, такими ж, хоч і далеко далі йдучими деклараціями, які робились і I і II Інтернаціоналами.

Бо, дійсно, хіба III Інтернаціонал виявляв свій вплив в Росії, аби, як то казав Ленін „зараз і безумовно“ були в ній відділені „колонії та нації“, поневолені його власною батьківщиною? Так. Москва вживає силу заходів, аби підняти англійські колонії проти їх метрополії, проти визискувачів, нації Ісламу проти їх гнобителів, але і то робиться не для визволення їх з гніту національного, а лише для підтримки тими викликаними рухами революції соціальної в Росії. А чи не боролась та ж Москва з другого боку впродовж 17, 18, 19 років XX століття проти фактичного відокремлення від метрополії Росії колоній: України, Латвії, Білоруси, Литви; проти дійсного самовизначення трудових народів цих країн? Хіба в перші дві окупації України погодився б член III-го Інтернаціоналу — Російська Комуністична Партія на національний, самостійний радянський український уряд? В 1919 р. підчас афішувавшого себе українським уряду Раковського, московський уряд не міг хіба до себе прикласти славетної фрази Наполеона I. до делегатів міста Ерфурта: „Je ne suis pas votre prince, je suis

¹⁾ Н. Бухаринъ: Програма комуністовъ (большевиговъ). Будапешт 1919 р., ст. 91 и 92. Від поглядів Леніна Бухарін одначе різниться тим, що в своїй позиції стоїть не на самовизначенню націй (робітників і буржуа разом), а лише робочих класів.

²⁾ Що це є так, видно хоч би з офіційного видання III. Інтернаціоналу: „Коммунистический Интернационал“ Н. 9, де ясно проводиться думка, що російська партія большевиків керує і Совітським Урядом і III Інтернаціоналом.

votre maître,¹⁾ змінивши в ній лише одне слово prince на слово „gouvernement“²⁾)

А неперетворення бездоганих принципів III Інтернаціоналу в реальність коштувало незчислимим жертв, викликало піднесення національного чуття до нездорових форм і то не в буржуазії, вона — російська, а в українських, білоруських, кубанських, грузинських і т. и. селян і робітників, воно справді затемнило їх класову свідомість, бо поставило проти тих, хто, несучи соціальне визволення, рівночасно лише на словах ніс їм національну волю; а ці слова здійснялись в той спосіб, що за саму приналежність до тої нації, яку визволяли, розстрілювалось.³⁾ В той же час завідомих чорносотенців та контр-революціонерів, але „общеросів“ (як наприклад В. Шульгина, відомого редактора „Кієвлянина“, уже заарештованого), більшовиками випускалось на волю і не переслідувалось. Така політика російських більшовиків давала привід думати трулячим: „таку вони нам несуть волю?!“ давала привід сумніватись в щирості більшовицьких соціальних обіцянок.

Ми добре знаємо погляди, а надто почуття особливо російських, але і взагалі великодержавних соціалістів на національну справу.⁴⁾ На жаль, від впливів Маркса, централістичних тенденцій російської соціальної демократії, яка ще на 2-му своєму з'їзді трактувала гарантії націям „повної свободи культурного розвитку“, як націоналістичне гасло, і „великодержавности“ зовсім ще не позбавились в центрі сучасного революційного соціалізму. Для нас, українських соціалістів, це є незрозумілим. Ми розуміємо ще, коли революційний

¹⁾ Я не ваш принц, я ваш господар.

²⁾ Уряд.

³⁾ Згадаємо розстріляних в Києві наших товаришів, з котрих два були лівими у. с.-р., стояли за повне порозуміння з більшовиками і згинув лише за те, що мали посвідки, написані на українській мові, товаришів Пугача, Зарудного, Бочковського, Лебіля та багато других!

⁴⁾ З них може лише т. звані максималісти щиро та дійсно його трактували, уже в 1906—1907 році виставивши гасло: „Рівне право всіх народів та їх частин на повне відокремлення чи на самоуправу“, див. Гр. Нестроев „Из дневника Максималиста“. Париж 1910 р., ст. 97. Окремі люде, більш-менш приязні відродженню та волі каролів, були і серед р. соц.-революціонерів, як напр., вищезгадані автори статей в „Соціалісті-Революціонері“ і серед європейських марксистів, як також уже згадані — Каутський, Реннер, Бауер, Адлер. Але це — винятки.

нарід несе, хоч би й на штиках, соціально визволення. Це може є по-
слідовним революційним актом. Але яким протиріччям проголошеному ко-
муністами ж „самовизначенню народів“¹⁾ є несення разом з соціальним
визволенням, і то на вістрях тих же штиків, не тільки не повної волі,
а в нових лише формах знов національного закріпощення. Бо
чим був російський по складу уряд Раковського на Україні, совіський
уряд Білоруси, Фінляндії, Криму? Урядами самостійних народів? На-
ціональними совіськими Урядами? Звичайно, ні. Вони може були на-
ціональними, але національними російськими, вони були урядами, по-
ставленими комуністами великого „історичного народу“ з числа кому-
ністів того ж народу. Чи, може, все це треба розуміти, як реалізацію
рецепту Маркса для забезпечення „тривкості“ революції? (Див. при-
мітку на стор. 2.) Я наведу тут докази і ілюстрації свого твердження,
докази того, що і зараз ще російські комуністи не розуміють необхід-
ности надання волі українському трудящому людові в керуванні
революцією на Україні, докази їх „марксизму“ в його життєм від-
кинутих пережитках, докази їх безоглядного централізму.

IV.

Почну з окремих членів російської комуністичної партії. Не більш,
як два місяці тому, один з перебуваючих за кордоном комісарів росій-
ського совіського уряду в бесіді з моїм товаришем заявив, що є лише
„один рускій народ“, себ-то окремого українського народу немає.
Його дальші розмови про Україну відповідали, звичайно, цій головній
думці. Другий впливовий член російської комуністичної партії в при-
сутности того ж товариша сказав: „Ну, що за київський уряд. Це ж
не серіозно. Всім править Москва. Самостійність України — це
абсурд.“

І третій російський комуніст за кордоном, який вів відповідальну
працю в одній з російських організацій, агітував серед українських
полонених в тому смислі, що „ніякої України немає, є лише „одно
общее русское дѣло“. І таких прикладів можна навести ще силу.²⁾
Але то не окремі люде, можуть мені сказати, то не думка партії чи
уряду. Минаю тому і такі, можливо, ляпсуси, як обмірковання в Москві

¹⁾ Вживаючи слова „самовизначення народу, націй“ я говорю лише про
його трудові маси.

²⁾ З причин зрозумілих я не можу тут назвати прізвищ цих трьох комуністів.

питання про електрифікацію юга Росії, то є Дніпра, а наведу думки українських комуністів про політику російських большевиків на Україні.

Але раніш, ніж перейти до них, мушу пояснити слідує:

Я тому довше спиняюсь на поступованню большевиків спеціально в українській справі, що, самозрозуміло, його найкраще знаю, а з другого боку — воно в основах є тим самим і відносно всіх інших народностей бувшої Росії. Новими й живими прикладами того (крім мною вже вище зазначених) є політика російського совітського уряду і відносно Грузії, Азербейджану, Персії та Поволжської — ніби Татарсько-совітської республіки. Те, що Совітська Росія визнала і заключила мир з Естонією, Латвією та Литвою, не є доказом, який протирічить твердженню, що політика її до всіх народностей бувшої Росії в суті річей однакова. І це ось чому. В свій час совітська Росія вела переговори з гетьманською Україною і була напередодні заключення з нею мира. Тому що ця остання в той мент була сильною, піддержувалась Німцями. Як тільки на Україні почались внутрішні рухи, викликані повстанням проти гетьмана та Німців, і Московщина побачила, що легко зможе окупувати Україну, вона це і зробила. Те саме приблизно повторюється з Грузією. Натякі на те є і в Литві.¹⁾ Совітська Росія не робить того в Естонії та Латвії, бо зараз це для неї з усіх боків не вигідно. Є ще причина, чому до цих держав совітська Росія ніби толерантніша, ніж до України. Вони не мають українського хліба, цукру, вугля, сала, одеського та інших портів . . . Таким же непевним, беручи на увагу загальний напрям політики Совітської Росії, є і визнання демократичної Східної Сібірської Республіки. Та вона і далеко занадто. Проте, коли совітська Росія зможе і туди направити свої сили, вона дбатиме про перетворення і цієї в совітську. Та це ми вигадали б, коли б тільки і туди Росія не надіслала також свого якогось „гастролюючого“ президента à la Раковський для перетворення її ще і в російсько-совітську. Хоч, як далі це побачимо, взагалі є надія, що Москва, нарешті, таки змінить свій новітньо імперіялістичний погляд на „малі“ народи бувшої Росії і стане твердо на нові революційні принципи в національній справі. Але повернемося до того, що „було“, доки дійдемо до думок про те, що „буде“.

¹⁾ Заняття російськими військами Вільни і заведення там совітського устрою через кілька днів по підписанню мира з Литвою — що є то?

Ось які думки і факти висловлюють і наводять українські комуністи про політику російських большевиків ¹⁾ на Україні.

Нехтуючи українське національне питання і рахуючи, що правити на Україні можна, не числючись з місцевим трудовим людом і обставинами, совігська влада на Україні, складаючись з членів тої ж К. П. б. У. (фактично, як це я далі покажу, цілком російської партії), на думку членів цієї ж партії: „не тільки не використали цієї можливості (втягнення в будову місцевих пролетарських та полупролетарських елементів країни М. Ш.), але цілим рядом помилок настановила проти себе тих, на кого мусіла спертись“. „Своею кровью заплатила за них (помилки цієї російської партії М. Ш.) робоча кляса та селянство України.“

З великою силою аргументації доводить ця брошура всю страшну розбіжність політики Росіян з потребами революції. Вона п'ятує вождів К. П. (б.) У. за їх нерозуміння того, що соціальна революція на Україні не може бути переведена инакше, як силами цього самого (українського) пролетаріату.

„Послѣ національного угнетенія украинского народа во времена Романовых и Габсбургов всякая попытка извнѣ распоряжаться судьбою страны неизбежно будет вызывать отвѣтный рост націонализма.“²⁾

Отже самі комуністи, члени тої партії, що робить політику і уряд України, визнають, що не український пролетаріат у влади на Україні, а що, „судьбой страны распоряжаются извнѣ“. Нею „распоряжаются“, як сказано в „проекті декларації про об'єднання Радянських Республік“, виданому Українською Комуністичною Партією боротбистів в 1920 році. представники „об'єднанческого курсу“, Раковські, названі в цій же брошурі радянськими гастрольорами.

Автори „проекта резолюції“ пояснюють оте нерозуміння гастрольорів з Росії потреби і необхідности проводити в життя принципи самовизначення та самовизволення „заинтересованностью пролетаріата Россія в сохраненіи прежней системы распредѣленія промышленных районов, измѣненіе которых могло бы повлечь за собою закрытіе ряда предприятий в Россіи и перенесеніе их на бывшія окраины. С другой стороны идеологическим вліяніям на членов партіи интеллигенци и чи-

¹⁾ Привожу їх, на основі виданого групою членів К. П. (б.) У. Комуністична Партія большевиків України) „Проекта резолюцій про політику партії“, вид. в лютому 1920 р. в Києві.

²⁾ Ibid.

новничества, для которых всегда отпадение окраин означает сокращение „культурного“ их влияния на эти окраины и вытеснение их оттуда местными силами“. Так ось що не дає можливості визнати право українського народу самому творити своє життя! Цим пояснюється „безумний и гибельный для дела революции план оккупации Украины военными и политическими силами Советской России“.¹⁾ Гадаю, що мені немає чого доводити, оскільки не відповідають лозунги про самовизначення і волю всіх народів, навіть в формулюванні не Леніна (націй), а Бухаріна (трудова верства нації) практичним переведенням цих лозунгів в життя на території бувшої Росії. Лозунги ці і домагання вийшли з праці мозку, але не вийшли в працю організму.

Я не хочу наводити більш цитат з того страшного акту обвинувачення в короткозорості, шовінізмі, розходженні декларації з ділом, яким є згаданий проект, внесений на з'їзд партії комуністів України членами ж її. Їх багато, і вони убийчі.

Пишуть же проект цей, як я уже зазначив, члени *de facto* (а не по назві) російської партії, чому докази подають самі автори брошури, виставляючи вимогу, щоб партія К. П. (б.) У. була не „частиною Російської Комуністичної Партії“, а окремою секцією Інтернаціонала, кажучи, що „Центральний Комітет К. П. (б.) У. був (Москвою) відкликаний з України в повному складі і розв'язаний“, що він був в повній залежності від Ц. К. Р. К. П. „і мусив виконувати всі вимоги його, навіть тоді, коли він лічив їх шкідливими для справи революції на Україні“. Тих з членів К. П. (б.) У., хто не погоджувався з „голими інструкціями Ц. К. Р. К. П.“ евакуювали з України...

От яка була самостійність Української Радянської Республіки! Не декларована в відозвах Троцького та промовах Раковського, а в дійсності... І я не підбирав спеціально фактів з передвзятістю. Ні, я щасливий би був почути про протилежні цім факти. Їх, на превеликий жаль, майже немає.

Як я уже зазначив, російські комуністи лише починають розуміти, що робили й роблять помилки, нехтуючи остаточне розв'язання національної проблеми, так тісно зв'язаної з вимогою революційного соціалізму: діло звільнення робочих є діло їх самих. Новий взрив націоналістичного почуття в Росії в зв'язку з офензивою на Польщу

¹⁾ Ibid.

(яка також, між иньшим, трактується не як війна радянської України за визволення своїх братів-трудящих, як Великої України, так і Галичини, не як війна союзних Української та Російської Радянських Республік проти Польщі, а як війна Росії з Польщею), може знову задержати і так уже повільний хід російських комуністів до вирівнювання слів в ділом, програму в політикою, гасл в їх писанням в книзі життя, бо всяка війна вимагає підвищеної централізації. Отже є новий привід для боротьби з „сепаратизмом“.

Стає зрозумілим, чому соціалісти „недержавних“ народів Росії, які часто принципово стояли на тих же соціалістичних засадах, на яких стоїть III. Інтернаціонал, із-за боротьби на національному ґрунті, перевертались на ворогів проводирів і виразників його ідей, на ворогів московських большевиків. Говорю, звичайно, тут не про тих зрадників соціалізму, які у всякому разі опинились би в стані контр-революціонерів, бо по суті ніколи соціалістами не були. Говорю про тих, які тепер, коли починають минати часи непорозумінь між російськими революційними соціалістами (комуністами) і трудовими масами раніш поневолених народів, радо, щиро і отверто йдуть до спільної праці з своїми бувшими з-за трагічних непорозумінь та нерозумінь ворогами, з чуттям гидливости кидають тих, з ким в коаліцію вступали рятуючи національні здобутки революції. Бо коли російські соціалісти твердили: треба боротись за визволення соціально, воно дасть і національне, то недержавні казали: без національного не буде і соціального визволення, тому, хоч би і в несоціалістичній коаліції, здобуваймо волю національну, а потім уже соціальну. Життя показало і першим і другим необхідність гармонії та одночасовости в розбиттю й знищенню всякого поневолення. Нема куди правди подіти: одна крайність породила другу. І чесні переконані соціалісти йшли в „демократичні“ уряди, а там в спілку з... імперіялістичними державами, а в найкращому разі заховувались лише пасивно вороже до борців революції і соціалізму в Московщини. Ось що є національне почуття! Згадаймо повстання. Скільки трудової крові з-за перетворення слів в діло, з-за протиріч між словом і ділом.

Багато чого навчили нас три роки революції на Україні; московських большевиків — три окупації. Самостійність України не тільки ними формально визнана, вона навіть підкреслюється. А по-за тим Україна є і в федерації з Росією, має спільне військо з нею, спільні

фінанси. Всім править, як я уже й писав, Ц. К. Р. К. П. Цілком зрозуміло, що до федерації не тільки Російської Совітської Республіки в такою ж українською, але всіх таких республік, коли вони повстануть, мусить прийти. Це буде. І наша партія ставить в програмі: „Соціалістична федерація народів всього світу.“ Але коли і в якій формі? Невже ж одразу заведуться й спільні фінанси і спільне військо? Коли б можна було зробити скок та перестрибнути від буржуазної держави до бездержавности, тоді б можливо, але також не обов'язково все стало б спільним, але тоді взагалі і мови про військо, напр., не було б. До того, в кожному разі, повинна перейти фаза пролетарських держав. Через що ж з самого початку самотійности бувших малих народів у них її відбирати та вводити спільні фінанси, тіснішу, ніж при найближчій федерації, економічну зв'язь, диктатуру Ц. К. Р. К. П.?

Хіба може бути сумнів, що радянська Україна йшла б і без того в повному контакті і порозумінні, мала б найтісніші добровільні зв'язки та договори з совітською Росією? Сумніву в тому не має. Відповідь же на питання, поставлені вище, ясна. Її дали члени К. П. (б.) У.; я її вище вже наводив. На жаль, та нація, що звикла культурно та економічно панувати, почувати себе вищою, зв'язувати, грати домінуючу роль, і зараз того ж хоче. Бажає диктувати, бо це дає хоч і не капіталістичну, але все ж надвартість. Ось, наприклад, як в'ясовує тов. Левинський (укр. комуніст) „Drang“ большевиків до злуки й федерації.

„Адже ж не дасться заперечити, що в поневолення народів користуються не тільки визискуючі класи угнітаючої нації, але також і визискувані... (тов. Левинський далі подробно пояснює, чому саме). Цей факт майже непомітно опановує їх політичну психіку. Цим треба пояснити, чому англійські робітники з такого завзятістю боронять приналежність Індії та других колоній до Великої Британії, чому вони проти самотійности Ірландії, чому австро-німецькі робітники були за удержання Австрії, чому державно-німецькі робітники були проти відділення від Німеччини французького Альзасу та Лотарингії й польських її провінцій, чому польські робітники так завзято виступали проти поділу Галичини, чому в кінці московські робітники завжди в словах і на ділі боронили цілість і неподільність Росії, нарівні з найбільш

Борітеса-Поборете, П.

3

реакційними її елементами й виступають проти самої думки про відділення України від Росії і т. д.“¹⁾)

Факти життя приводять до таких думок дуже лівого, як відомо, соціаліста одної з недержавних народностей.²⁾)

До таких же висновків можна прийти логічно розшифровуючи цитований проєкт резолюції.

VI.

Але чому саме соціалісти гнетених народів так стоять за самостійність своїх держав, навіть радянських, себ-то держав трудового селянства та пролетаріату.

Поминаючи мотиви, які керують патріот-соціалістами, зрадниками соціалізму, передавши свідомо до табору буржуазії та працюючими на добро й „во здравіє“ національної буржуазії, знаходимо такі аргументи у соціалістів б. недержавних народів.

Побіда над капіталом може бути лише тоді досягнена, коли вся енергія трудящих буде вжита виключно в бік бою з ним. Всяке відхилення уваги робітництва в якусь иншу сторону є шкідливою для справи соціалізму. Таким відхиленням уваги була в свій час в Росії необхідність політичної боротьби проти царату, в якій соціалістам не рідко приходилось йти разом з ліберальною буржуазією. Тепер ним є національна справа. Отже її треба вирішити раз на завжди так, аби вона ні в якій мірі не стояла на заваді розвиткові й рухові соціалізма, не затемнювала свідомости трудящих мас, як поневолених, так і пануючих народів. Таке певне вирішення можливо при наданні абсолютної свободи й самостійности кожній нації. Себ-то через самостійні, національні держави (доки взагалі існуюватимуть держави). Всякий розвиток найкраще відбувається в природних обставинах; дитина найліпше вчиться грамоті на рідній мові. Отже й класова свідомість до робітника прийде найскорше, коли його розум і почуття прийматимуть науку соціалізму в національній формі, коли розвиток культури, себ-то й соціалізму піде природно, в повному розкріпощенні національного духу, при повній від кого б то не було незалежности народу.

¹⁾ В. Левинський: Народність і держава, ст. 123.

²⁾ До речи. За цей уривок український комуніст Дятлов заніс В. Левинського до „правдолюбів з II золотої Інтернаціоналі“. Але він забув, очевидно, січневу промову Леніна про шовінізм російських комуністів.

Ми боремось за найшвидчий нічим незатриманий розвиток продукційних сил. Отже і тут звязаність народів та господарств, підчинення їх, хоч би в найлекших формах, другим народам та державним одиницям звязують цілком довільний розвиток та поступ.

З другого боку, всі федерації буржуазної історії показують, що в них сильніша, більш розвинена нація або частина брала гору над слабшою та її собі підчиняла, асимілювала. Небезпека цього не може зникнути одразу і в пролетарській федерації. Про це нам кажуть і 3 роки російської революції, і застерігаюча промова Леніна на візді рад про „шовінізм“ російських совітчиків, і сторінки з „Програми Комуністів“ Бухаріна, де, хоч і не ясно, але вказується на можливість у „угнетательской части пролетаріата — недостаточного понимання положенія угнетенных двойным гнетом частей „инородческого пролетаріата“,¹⁾ і вищенаведені уривки з „проекту резолюції“.

Отже для того, аби вступати в кимсь в федерацію, нація мусить бути сильною, закінченою нацією, яку не зможуть собі підчинити (яка, самозрозуміло, й собі нікого не стала б підчиняти) другі федеруючі. А якраз майже всі, наприклад, народи бувшої Росії, в силу вікового гніту, не можуть мати зараз, аж поки самостійним життям, самостійною творчістю її не придбають, потрібної при всякій федерації відпорної сили. Державні ж народи (беремо російський нарід) матимуть ще довго, навіть при пролетарській державности, звички національно пануючої народности,²⁾ культурну силу, що сама по собі виказуватиме свій домінуючий вплив при евентуальній злуці держав малої та великої, неісторичної та історичної, недержавної та державної, хоч би і соціалістичних радянських, поміж себе. Хай пройде час. У демократій великодержавних націй, коли вони проживуть цей час в обставинах нового пролетарського буття та думання, в державі, кермованій пролетарською диктатурою, зникне психологічна закваска від старого буржуазного ладу; у народів нових в державному життю, коли пройде період їх самостійного існування в національних формах, стане твердою їх національна культура та сила. Тоді без підозріння можна йти до федерації, до злуки, бо ніщо не стоятиме тому на заваді.

¹⁾ Бухарин: „Програма комуністів“, стр. 92.

²⁾ Не можна за це „лаяти“ пролетаріату державних народів та пояснити це національною рисою. Це є не його вина, а також витвір існуювавших продукційних взаємовідносин і політичних умов в добу капіталізму.

Росія має багато спільних економічних інтересів з Німеччиною. Але як би прийшло в останній до системи совітів, чи стало б одразу питання про спільні фінанси й військо Росії та Німеччини? Чи прийшло б одразу до такої федерації між ними? Безумовно, ні. Федерація може б і була, але тільки в смислі союзу двох рівних, суверенних, однаково вартих і впливових держав.

В свій час ми бачили на прикладі, як йшов на поміч угорському радянському урядові радянський уряд України. Які сумніви були у провідників угорського пролетаріату що до політики Раковського¹⁾. І можна з певністю сказати²⁾, що не прийшло б (коли б навіть були спільні в той час кордони Угорщини та України) до федерації цих двох радянських республік, поки на чолі української стояв би Раковський. На заваді тому стояло б не національне недовір'я до сусіда, а особистий, може, фактор. А що ж коли до нього ще примішалося би і національне питання?

Коли можливі найтісніші економічні зв'язки — обмін, коли можливий і обов'язковий договір наступаюче — оборончий проти капіталізму, нащо тепер же, коли це є таким для нас болючим питанням, накидається нам обов'язкову федерацію, — проходять такі питання в думках „недержавних“ соціалістів та викликають недовір'я до тих, хто в програмі і деклараціях заявляє: „відокремлюйтесь, це ваша справа, ваше право. Інтереси інтернаціонального пролетаріату, а московського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність...“, а в практиці веде, іменно веде (бо використовує для того зовсім і не місцеві „сили“ пролетаріату) малі народи до обов'язкової федерації з великим, до „федерації“ — тоб-то диктатури російської комуністичної партії, абсолютного нехтування інтересів місцевого трудового люду.

Інструкції Ц. К. Р. К. П. „виливались в форму захисту інтересів революції тільки в Великоросії“, „мову (українську) з якимсь призириством ігнорували“.³⁾ На практиці федерація була окупацією. Це стверджують самі члени К. П. б. У. Трудовому народові обридли окупації. І разом з ним, що виборів і викривляв собі самостійність, ми,

¹⁾ Матеріали про це (радіоелеграми Б. Куна до Москви) були в 1919 р. опубліковані в „Pester Lloyd“.

²⁾ Кажу, як людина, що перебула весь період рад в Будапешті і мала особисті знання з провідниками угорського комунізму.

³⁾ „Проект резолюцій“.

українські соціалісти, стоїмо за самостійну радянську Україну. Соціалісти інших народів б. Росії через ті ж в основах причини стоять на тому ж.

VII.

Очевидно, доба національного поневолення ще не остаточно минула в Росії. Національне поневолення є зверхнім показником культурного, економічного та соціального поневолення; нині воно в нових формах. Не визнаючи на ділі самостійності України та других країн бувшої Росії, російські більшовики власне не визнають всіх відмін кожної з них в культурній, політичній й економічній структурі, виказують стремління до їх нівеляції і тому логічно приходять не до визнання влади суверенних трудових верств тої чи иньшої країни, а до поборювання цієї суверенності та насаджування своїх „гастролорів“, які уже безоглядно нищать всі місцеві відміни і дбають не про розвиток революції в даній країні, а про інтереси революції „тільки в Великоросії“. Тому, наприклад, в Україні вивозяться машини до Росії, не допускається відкриття підприємств на Україні, бо це може дати „зачинення низки підприємств в Росії“, зберігається стара царська система розподілення промислових районів і т. и. Тим самим всі місцеві трудові маси, вся нація трудящих, робітників та селян від будуючої творчості відкидається. І ці революційні чинники країни трактуються здебільш, як контр-революційні, їм не дозволяють керувати своїм визволенням. Наслідком цього є повна ізольованість насаджених та чужих радянських урядів і їх повний крах. „Раковські“ роблять „політику“, а місцеві маси в найліпшому разі „безмолвствують“. На Україні ж трудовий нарід не мовчав. Маючи в собі революційний запал, бажаючи творити сам своє нове життя, трудове селянство йшло в повстання, але не проти радянської влади, а з лозунгами: „хай живе влада рад“ і „геть чужинців“. Йшло тим же шляхом і робітництво: київське, конотопське, харківське.

Чого ж вони хтіли? Влади трудового народу, а не диктатури чужих, хочби і революційних висланців. Вони хтіли своєї місцевої національної соціалістичної влади. Вони не хтіли, щоб з України вивозилось до Московщини все, що тільки мало цінність: знаряддя продукції, хліб, цукор, нарешті, місцева інтелігенція і проводирі народу — члени українських соціалістичних та комуністичних партій. Вони

не хтіли, щоби на місцях правили привозні, а не місцеві себ-то інонаціональні революційні комітети. Вони не хтіли кумедії, коли представники цих привозних ревкомів і не червоної української, а російської совітської армії рішали про долю та потреби українського трудового люду. Загалом кажучи, вони не хтіли погодитись з тим, що трудове селянство та українське робітництво (ці 90% всієї української нації) відсовуються від влади і грають ролю маріонеток, а при реквізіціях на селах — ролю якогось новітньої формації комуністичного бидла. Трудящі верстви і їх проводирі хтіли національного радянського уряду, своєї трудової диктатури, а не хоч би й разпрокомуністичної диктатури над собою, і бачили, що це можливо лише при дійсній суверенності нації, себ-то при самотійності своєї країни.

І ця самотійність є в інтересах всієї революції.

В своєму національному програмі більшовики не пішли по шляху поділу на великі та малі народи, вказаному Марксом. Вони не кинули гасла: „робітники не мають батьківщини“, а пішли тут, як і багато в чому иньшому, по дороговказам Бакуніна. Але, прийнявши його концепцію національності і її визволення, вони на практиці не змогли в цій області позбутись своєї марксистської психології. Бакунін писав про Маркса: „йому не вистарчало самого інстинкту волі: як Німець та як Єврей, він з голови до ніг прихильник авторітетного порядку (un autoritaire).“¹⁾ Цей дух авторітету перейняли московські більшовики від Маркса. Прийнявши бакунінське право відокремлення кожного народу, вони проводили одначе відносно народностей б. Росії принцип, який Маркс находив необхідним прикладати до славян Німеччини; а саме: „як що вони (себ-то славяне) спробують повстати ще раз... довг Германії ясний. Ніяка країна, яка підчас революції втягнена в зовнішню війну, не може терпіти Вандеї в своєму власному оточеню.“ І російські більшовики трактували українську національно-соціальну революцію, як Вандею, яку треба поборювати, зрадивши тут Бакуніна, який так яскраво вимагав лише одного: „аби кожному народові, малому чи великому, були цілком дані права та можливість робити по волі,“ який розумів, що: „потворно, безглуздо, злочинно, смішно, практично неможливо, в олин і той же час повстати в ім'я волі та пригнічувати сусідні народи.“²⁾ Трагедією є, що російські больше-

¹⁾ Nettbau: Biographie de Michel Bakunine.

²⁾ М. А. Бакунінъ: „Русских, польских . . .“

вики в життю пішли за національними постулятами Маркса. Оперуючи термінологією Бакуніна, цього ідеального федераліста, вони в дійсності залишаються централістами — авторитарного типу. Тому то їх „федерація“ є антитезою самостійності.

VIII.

В добу повного комунізму, остаточної фази його розвитку, не може, зрозуміло, існувати національного питання. Бо комунізм не лише регулюватиме громадські продукцію та споживання і здійснить засаду, що в суспільстві „кожний — по його здібностям, кожному — по його потребам“, зробивши людство господарем природи, але дасть таку повноту волі кожній окремій людині, що не буде мови про яке-небудь національне, культурне, соціальне чи політичне гноблення. Але до того ще не близько, і перехід лежить через державу. І, ставлячи для цього переходового часу постулат ще I Інтернаціоналу: визволення робітників є справою самих робітників, і III Інтернаціоналу: кожен нарід має право на самостійність, ми кажемо: самостійність потрібна народам, трудящій нації для визволення самих себе — самими собою. Не самостійність для „самостійности“. Самостійність для дійсного досягнення повної свободи робітничих мас.

Але як же виглядатиме національна справа в період соціалізму, перед-ери комунізму, в добу існування пролетарських та трудових держав і підчас їх відмирання й вродання в комунізм, по теорії відмирання держави? Прямої, ясної відповіді на це не знаходимо ні у Маркса, ні у Енгельса. Подивимось, яку конкретизацію дають нам в цій справі ті пролетарські держави, які вже існували, або ще існують.

Французьку комуну зовсім не цікавило національне питання. Вона мала діло з національно однородним тілом тодішньої Франції. Коли тоді і дебатували питання про федерацію, то ставилось воно в площу лише економічного, політичного та соціального спору. Національний мент не грав тут ролі.

Що иньшого дає нам досвід пролетарської державности Угорщини. Тут маємо рішення цілком конкретного змісту, зафіксовані до того ж

в „Конституції Венгерської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки“.¹⁾

Конституція вводить і яскраво проводить федеративний принцип, який відноситься якраз до федерування народностей, що заселяють Угорщину. Уже в § 3. „основних принципів“ Республіки читаємо: „Радянська Республіка є вільною спільною вільних народів.“ В дальшому маємо розвиток цього принципу і цілий розділ, спеціально призначений національній справі.

§ 14. Угорська Радянська Республіка не знає ніякої різниці рас чи націй. Вона не терпить ніякого утиску національних меншостей і ніякісного обмежування для вживання їх мови. Кожний може вільно вживати свою рідну мову, і всі влади обов'язані всяке прохання, подане в будь якій мові, що вживається на Угорщині, прийняти, кожного вислухати в його рідній мові і на цій мові вести з ним розмову (verhandeln).

§ 15. В Радянській Республіці виконує верховну владу краєвий конгрес союзних (verbündeten) Рад.“

Уже в цих § §. які стоять в загальних розділах Конституції, бачимо повну толеранцію до націй Угорщини. В Центральному Виконавчому Комітеті „всі нації, що живуть в краю, представляються в цьому комітеті, відповідно до числа свого населення“.

Але, з розділу „Право націй в Угорській Р. С. Ф. Республіці“ читачи побачуть, як вірно, доведені до логічного кінця, були вироблені основи розрішення національної проблеми в пролетарській Угорщині.

Всім націям конституція в дійсности давала право і можливість рішати про свою долю самим. Були, правда, неясности в конституції. Наприклад в § 80-м. Угорська С. Ф. Республіка „не відкидає того, що визволені національні області по бажанню населення та в наслідок їх економічної сили можуть утворити союзну з нею окрему Радянську Республіку“. Тут, таким чином, предопределено, що кожна національна республіка, що повстала б на бувшій угорській території мусіла б бути радянською. Але що можна проти цього сказати? Ми, українські соціалісти, не стоїмо ж на тому, щоб дати

¹⁾ Розділ конституції про „Право нації в Угорс. Р. С. Ф. Республіці“, з огляду на його великий інтерес, подаємо нижче повністю.

можність уже визволеній соціально і національно країні йти знову від своєї пролетарської диктатури до нової диктатури над собою: панів, поміщиків, банкирів і т. д.

Так само зрозумілим є з причин, на яких я вже вище зупинявся, коли казав про необхідність різних союзів, договорів російського з українським радянським урядів, поставлене в наведеній вище фразі слово „союзну“. На жаль, неясно, що розуміти під словом „союзна“. Але, очевидно, цей термін не вживий в змисті „федеративна“, бо поруч з ним стоїть опреділяючий характер самостійности держави термін „окрема“.

Кали ми вірно розуміємо вставлений тут вираз „союзна“, то, повторюємо, лічимо його цілковито доцільним і логічним. Туманною і ніби вставленою з якоюсь задньою думкою здається нам фраза про відділення національних країн „і в наслідок їх економічної сили“. Для рішення про самостійність тої чи другої країни цілком вистарчаючою є воля її трудящих. Очевидно, що вони самі, як суверен національної волі і знавці становища своєї країни, мусять рішити про те, оскільки їм дозволяє або не дозволяє економічна сила їх країни оголосити її самостійною, „окремою“ одиницею. Встановлення ж такої умови відділення в конституцію мимоволі ставить нове питання: „хто ж констатуватиме ту, так мовити, економічну зрілість, бажаної відокремитись нації. Коли тут немає задньої думки, що її, мовляв, може встановити лише пролетаріат цілої Угорщини, себ-то дійсного обмеження прав нації, то який другий змісл має ця умова?

Ще хібною розділу є, на мій погляд, відсутність конкретизації виразу „бажання населення“. Не сказано, „трудового“, що, очевидно, мається на увазі. Головне ж — не має вказівок, як, коли, через які органи має населення висловитись про своє бажання мати чи не мати „окрему“ країну. Ця відсутність могла б на практиці повести до багатьох непорозумінь.

Але, поминаючи ці та другі уваги, які з приводу рішення національного питання, прийнятого цією конституцією можна було б ще зробити, мусимо признати, що конституція Уг. Р. Ф. С. Республики дала теоретично майже бездоганні принципи і положення для рішення національної проблеми в пролетарській державі, трактуючи це питання яскраво та повно і справді даючи народам Угорщини можливість до

вільного вирішення ними форм свого національного існування, волю і суверенність її.

Я пояснюю все це головним чином тим, що Угорці самі зазнали добре, що є національний гніт, і не були „великодержавною“ нацією, тому і змогли краще зрозуміти „стан гнічених подвійним гнітом частин інороднього пролетаріату“.

На превеликий жаль, світова контрреволюція перемогла пролетаріат Угорщини. І якраз непереведення в життя принципу волі націй московськими більшовиками, що так сприяло контр-революції на Україні, не дало змоги пролетаріатові Росії і України простягнути Угорцям такждану ними руку помочи.

Ось приклад тої ваги, яку має необхідність для соціалізма розв'язати остаточно трактоване питання.

Угорці не встигли перевести на практиці теоретично опрацьовані ними принципи розрішення національної проблеми. Словаччина була від Угорщини майже весь час відтята, Руська Країна в одній частині катувалась Румунами, в другій знаходилась разом з Словаччиною під владою Чехів. Залишались Будапешт та його околиці. Угорська революція, революційна, прекрасна в своїй героїчності совітська Угорська Республіка, ця пролетарська держава лишила нам тільки документ. Але, як ми вже бачили, і він дає багато. Я лічу, що намічена ним постановка справи є для соціалістичної держави вірною, бо є соціалістично справедливою, даючи спромогу трудящим кожної національної країни суверенно творити своє життя.

IX.

Конституція совітської Росії, ^{*)} прийнята на V Всеросійськiм Конгресі Рад 19. іюня 1918 року, не має такої повної обробки національного питання, як вище розібрана. В ній немає розділу по національній справі, і вона лише дуже побіжно торкається її.

В § 2. розділу I-го конституція оголошує, що „Російська Совітська Республіка буде збудована на основі вільного союзу вільних народів ^{*)}“, як федерація національних совітських Республік“. В § 4. того ж розділу сказано, що вона буде добиватись миру, на основі „права самовизначення народів і що, з огляду на бажання збудувати

¹⁾ Під руками був у мене переклад її на німецьку мову.

²⁾ В перекладі „Nationen“.

„дійсно вільний і добровільний союз робітничих клас всіх націй Росії, на основі федерації „совітських республік Росії“ — „представляє“ (Совітська Росія) „робітникам та селянам кожної нації рішити самостійно на їхньому власному повномочному Радянському Конгресі, чи і на яких підвалинах вони бажають взяти участь в федеральному уряді і його федеральних радянських установах“.

Власне це і є все, що каже ця конституція в національній справі. І тут в принципі справа рішається цілком вірно, хоч є і неясности й недоговорености, наприклад: що є повномочний Конгрес Рад націй? Через що Росія „представляє“ їм права? Через що Росія має бути „Федерація Совітських Республік Росії?“ Які (і чи мають їх) права національних меншостей в Росії? Чому немає ідентичного § 14 Угорської Конституції параграфа в цій конституції? і т. и. Але поминаємо хиби. Зазначимо лише, що відсутність розробки національного питання є характерним явищем для звикших ігнорувати національну справу російських соціалістів. По-за-тим можна констатувати, що, загалом, декларативно-принципова позиція конституції є для соціалістів недержавних народностей цілком до прийняття. Біда в тому, що, як ми вже вище вказували, російські комуністи не перетворювали в життя цієї позиції.

А між тим де-які з їх проводирів добре розуміли вагу національної справи і передчували, що до неї треба підходити особливо обережно. „Національний гніт“, пише Бухарін в своїй „Програмі“ — „викликав і національне почуття: у гнетених частин пролетаріату чуття недовіря до гнітливої нації в цілому, без різниць між класами; у гнітливої частини пролетаріата — невистарчаюче розуміння становища гнітених подвійним гнітом частин „інороднього“ пролетаріату.“ „Природно що серед де-яких, навіть пролетарських частин цих народів є неправдиве уявлення про Москаля.“ На жаль, всі окупації України російськими більшовиками підтвердили передчуття Бухаріна. Чуття недовіря, яке було, ще побільшилось, і не переконали російські червоні війська українських трудящих, що в них „є неправдиве уявлення про кожного Москаля.“ Не дарма Ленін так напав в січні 1920. року на шовінізм російських комуністів.

„Ми не бажаємо Вас удержувати силою ні одної хвилини“, каже Бухарін до робітників не російської національності. Однак ця „ні одна хвилина“ і досі ще не настала. Після другого залишення України

російськими совітськими військами здавалось, що настав мент, коли московські більшовики дійсно зрозуміли свої помилки і всю ту шкоду для революції, яку робили своєю політикою нейтралізації українського трудового селянства (цього носія української національності) і робітництва України. Російська Комуністична Партія 6-го грудня 1919 року прийняла резолюцію в українській справі, в котрій підкреслювала визнання української самостійності, висловлювала необхідність союзу між радянськими республіками, кликала до „надзвичайної терпимости і обережності“ відносно національних домагань українських трудових мас, виставляла необхідність українзації і т. и. Словом, якби ця резолюція була дійсно виконана, а не залишилась паперовою, якби помилки, які вказуються в резолюції, не повторювались, ми були б свідками розцвіту революції на Україні.

Здавалось, що криваві лекції життя і лише вони, дали, на-решті, те розуміння, про яке писав Бухарін; що те вороже відношення до українського трудового селянства, яке почасти залишилось у більшовиків також від „марксизму“ (в цій частині виявившого під час 17, 18 і 19 років свою помилковість), а почасти поглибилось тому, що українське трудове селянство боролось разом і за соціальне і за національне визволення (бо перше і друге неможливо навіть на Україні одно від другого відокремити); здавалось, кажу, що те відношення мінеться та стає доброзичливим. Але знов-таки більшовики не вдержали цих позицій. Не змогли і досі остаточно та твердо ступити на ними ж проголошені принципи в національній справі.

І я гадаю, що не помилюсь, кажучи, що хоч й немає може нині того „незрозуміння“ між пролетарями державної та недержавних націй, немає ненависти, але немає ще досі й щирого „повного довірря ріжних частин пролетаріату друг до друга“.

На жаль, віщо не свідчить про признання України Росією цілком собі рівною одиницею. Не так давно надіслала нота Українського Совітського Уряду до Чеського Уряду в справі українських полонених, підписана Чічеріним і Раковським. Через що? Бо хоч Ц. К. Р. К. П. і визнав ніби самостійність України, але і „федерацію“ Росії з Україною він також визнає.

Добре. Навіть коли вона існує (абсолютно по-за висловленим бажанням українського трудового люду), то через що ж тоді ті ноти, які йдуть до закордонних урядів в справах російських, не підписуються

також репрезентантом Уряду України? Через що немає передбаченого конституцією СРСР федерального уряду з представників краєвих урядів? Таким себе безправно лічить уряд Москви? Чому? Чи це не є переважання Москви? „Купа федерація“ для України? Постановлення диктатором України знов-таки Раковського; всі факти, наведені мною раніше, які відносяться уже до 1920. р., показують добре, що стара політика не змінена.

Отже, резюмуючи, ми бачимо: комуністи великодержавної нації не можуть ступити остаточно на той шлях, який їм вказує їхня ж програма. З другого боку, у комуністів та соціалістів недержавних націй їх національні домагання, коли вони не задовольняються цілком, зводять їх инколи на шлях боротьби з революційними соціалістами півночі: у менше сильних духом колізія національних та соціальних домагань, неприродна колізія, витворена оттим „непоніманієм“ Бухаріна, викликає шовінізм, який штовхає на спілку з своєю і чужою буржуазією для боротьби за „державність“ за всяку ціну.

Так національне почуття витворює шовінізм у соціалістів і великих і малих народів. Воно остільки сильне, що перекидає революціонерів, борців за соціалізм з табору трудящих до табору контр-революціонерів. А за ними часто йдуть, як за своїми давніми проводирями, трудові, національно свідомі маси. Воно остільки сильне, що, не дивлячись на розуміння своїх помилок соціалістами „великого“ народу, примушує їх повторювати ці злочинні перед революцією і об'єктивно контр-революційні помилки. Можемо уявити, яку це робить школу всьому соціалістичному рухові! Знов-таки найкраще її бачимо на прикладі нашої нещасної батьківщини. Там, в повстаннях під національними гаслами, часто на чолі з нашими партійними товаришами, примушеними йти на повстання обставинами, що склались по-за їх волю, виступали десятки тисяч селян і робітників проти большевиків з Москви.⁴⁾ А які б откривались перспективи для дальшого побідного ходу революції в ті часи, коли б ці маси та їх проводирі (зовсім не закостенілі контр-революціонери), маючи у себе соціальну і не на словах, а дійсну національну волю, направили могутню свою силу на працю в середині краю

⁴⁾ В часи мого перебування в Будапешті комісар для пропаганди Пор, переказував мені радіо про ті льозунги, під якими йшли повстання на Україні: „Хай живуть ради. Геть чужаців з „Обжорного ряду“ і з „Палестани“.

та на розбиття муру сусідніх ворогів, на розбиття аванпостів інтернаціональної капіталістичної твердині.

Так, бачимо, оскільки необхідним є дати трудящим масам віками гноблених народів гармонійно йти з національним соціальним визволення. Дійсне, нічим не здержане право на самостійне, незалежне, суверенне розпорядження та будування свого нового соціалістичного життя.

І все це разом може дати, мусить дати і дасть лише соціалізм.

X.

Уже зараз ми сростерігаємо, як ці роки революції та зв'язаної з ними життєвої переоцінки на велетенські кроки посунули вперед справу вірного розуміння та розрішення національної проблеми.

Угорський революціонер Беля Кун казав в моїй присутності під час рад на Угорщині: „ще не так давно Ленін, Троцький, Радек, Роза Люксембург та я стояли на позиціях, ворожих до національної справи. Але з того часу і Ленін, і Радек, і я змінили свої думки в цій справі. Роза Люксембург — покійниця. На старих позиціях стоїть Троцький.“ Але, що до остатнього, то й він потім не „вдержався“. Згадаймо хоч би його відозву при остатньому наступі червоних військ на Денікіна, в котрій він пише про самостійність України. „Раковський є не тим (в зміслі відношення до національної справи), що був рік назад“, пише Українець, член Центрального Комітету Комуністичної Партії України в своїх інформаціях з України (ч. 9 „Нової Доби“). Зміни в думках цих видатніших комуністів вказують ясно, до чого веде логіка фактів, соціалістичне думання та практика. Вона веде до „Права націй в Угорській Соц. Фед. Рад. Республіці“, вона веде і приведе Москву до дійсного признання справжньої самостійности української і всіх інших національних соціалістичних республік, які повстануть на терені бувшої тюрми народів.

Коли ми вказуємо на ту національну політику російських большевиків, яку вони й зараз ще так помилково ведуть на Україні, і засуджуємо її, то це не значить, що ми не бачимо все ж і тих кроків наперед, які в національному питанні по залізній диктовці життя зробили російські большевики і не лише їх проводирі, але і ширші кола. Той ненависти і переслідування всього українського, яке було ще в 1917

—1918 роках, уже немає. Уже не має у них сумнівів (за винятком не багатьох дурнів або сліпців), що українська нація є факт. Пройшов період підозрінь в контрреволюційности за користування українською мовою. Навіть з'являються нові комісаріати, „федерацією не передбачені“ — пошт, шляхів, фінансів. А деклярування суверенних прав українського народу все більше вживається в фразеології та лексиконі російського совітського уряду. Найбільш же відрадним явищем є позиція тих українських комуністів, які хоч і влились до областної на Україні організації російської партії комуністів (К. П. (б.) У.), але разом з де-якими російськими товаришами по партії творять в ній тверду думку і здорову течію, яка обстоює нові принципи політики комуністів на Україні. Я це пишу, щоб підкреслити ту думку, що більшовики об'єктивним ходом річей примушені будуть, коли не схочуть загубити справу соціалізму на Україні, свої слова перетворити в діло. Можливо, що до того далеко, але вже ясно видно,¹ що до того прийде.

На сторінках 491, 493 свого „Відродження нації“, В. Винниченко дає зразок того, як би мусіла казати та робити російська комуністична партія, аби викликати „гаряче чуття товарищескості, близости, довір'я, що є найкращим засобом для тісного, міцного, добровільного союзу обох незалежних братерських робітничо-селянських держав“. Досі цього ще не зроблено і не сказало Москвою і III Інтернаціоналом.

В комуністичній партії Росії, як відомо, накреслились три погляди в національному питанні: Н. Леніна, який визнає право нації на самовизначення, Н. Бухаріна, який лічить таке право лише правом трудящих верств нації, і Пятакова, котрий знаходить, що національного питання не може бути: не тому, як вважав М. Бакунін, що національність є факт, отже тут і питання бути не може, а може бути повна воля кожній нації — фактові, а тому, що національність в революції є контр-революцію.

Примушені в процесі революції дійти до надання прав трудовому селянству і урівнення його (знов таки досі переважно номінально) з правами другого чинника революції — пролетаріату, російські більшовики в переважаючій більшості вже відкидають в національній справі концепцію Пятакова, стають на позиції Бухаріна¹); може, навіть, стануть на точку погляду Леніна.

¹) Її прийнято на 8-ім з'їзді Р. К. П. в розділі 9-й програми. Цей розділ свідчить також про те, що національне питання трактується все поважніше в Р. К. Партії.

Процес оновлення і перегляду старої політики іде і логічно доведе російський більшовизм, а що ще важніше III. Інтернаціонал, до дійсного перетворення в реальне буття великих, виставлених Бакуніним домагань революційного соціалізму: гармонійного розцвіту соціальної і національної волі.

„Держава відмирає,“ поскільки нема більше жадних капіталістів, ніяких клас. Тоді неможливе також більше і поневолення якої-небудь класи.

„Держава однак ще не зовсім відмерла, бо лишається ще охорона буржуазного права, котре робить святою цю фактичну нерівність. Для повного відмертя держави потрібно повного комунізму.“¹⁾

З вмертям держави, по смерті клас, неможливим буде і всяке національне поневолення. При комунізмі, дійсно „мусить щезнути всяка необхідність знасилення людей взагалі, підраджання одної людини одній, одної частини иньшій частині, бо люде звикнуть дотримувати елементарних правил суспільного співжиття без знасилення і без підраджання.“²⁾

Але „держава однак ще не зовсім вмерла,“ і для того, аби вона безболізно вмерла, їй треба вмирати в природних обставинах, в вільних, нестриманих рухах і в повній позбавленості від „подвійного гніту.“

Лише комунізм дасть повне розкріпощення праці, людині, нації. А для того, аби вмерло разом з смертю клас національне питання, треба вже зараз боротись проти поневолення народів — одночасно з боротьбою проти їх соціального поневолення. Треба вже зараз починати товаришам з державних націй звикати до „співжиття без знасилення і без підраджання“ собі слабших економічно та може й культурно націй.

Пролетаріят побідить, коли боротиметься за соціалізм не лише як за „експропріацію експропріаторів,“ спільне продукування й розподілення, але вкладаючи в це слово розуміння: звільнення одної людини з підраження її другій, надання кожній нації, природньому об'єднанню трудящих спільного походження, одної мови та культури, права, дійсного права, нічим необмеженого — будувати своє життя по власному бажанню, в своїх національних формах, в своїй незалежній, самостійній державі, державі праці, рівності та волі.

¹⁾ Ленін: „Держава і революція“, ст. 82.

²⁾ Ленін: „Держава і революція“, ст. 71.

Кожен соціаліст мусить не тільки протестувати проти національного гніту якої-небудь народности, він мусить боротись всіма силами за її свободу від національного гніту другої, хоч би культурно і вище розвинутої. Боротися за національну волю гноблених, — це є боротися і за соціальне визволення їх. І, навпаки, боротьбою за соціальне визволення трудящих визволяйте їх і національно. Тоді поберете всякий утиск, всякий гніт.

І тільки тоді виборе собі з'єднаний пролетаріат усіх країн царство соціалізму. Мусимо пам'ятати слова К. Каутського, не старі його слова, коли він був ще в національному питанні „марксистом“, а його нові марксистські слова: „самостійність нації є природно необхідною підвалиною всякої сучасної класової боротьби... Пролетаріат потребує незалежності для свого нормального і всебічного розвитку... Пролетарська інтернаціональність означає не відсутність національності, а волю і рівенство націй.“¹⁾

Додаток. — Право націй в Угорській Рад. Соц. Фед. Республіці.

§ 84. Всі нації, що живуть в Угор. Рад. Соц. Фед. Респ., можуть вільно користатись своєю рідною мовою, сприяти і плекати свою культуру. З цією метою може кожна нація, коли вона живе навіть не в заспіль заселеній області, творити Краєву Раду для розвитку (Förderung) своєї культури.

§ 85. Як вираз (наслідок) радянської системи, місцева адміністрація ведеться працюючими тієї нації, що в цій місцевості має більшість. Ця місцева адміністрація провадиться в місцевій мові. Національні меншости можуть також в зносинах з органами радянської влади вживати своєї мови. Така організація не може руйнувати радянської системи, що ґрунтується на територіальній основі.

Німецький і русинський народні комісари вибираються Німецькою і Русинською Краєвими Радами.

Німецький і Русинський народні комісаріати ведуть справи Німецької і Русинської Краєвих Рад, як Окружні Ради.

§ 86. Де працюючі якої-небудь нації в кількох повітах живуть заспіль в більшості, там утворюється самостійна округа.

Де яка-будь нація в кількох округах живе заспіль в кількох областях і знаходиться в меншості, може зв'язатись в одну окрему національну округу.

В центральну Раду національної області висилає національно-окружна рада по одному делегатові на кожних 10.000 населення.

¹⁾ К. Kautsky: Der Kampf der Nationalitäten. „N. Z.“ 1898. N. 18.

Центральна Рада національної області може виділяти свій Виконавчий Комітет в числі членів не більш, як Вик. Комітет Областної Ради. Таким способом об'єднані Области (Комітати) в національну Область являються частинами Угорської Східської Соціалістичн. Федеративної Республіки.

Рада і Виконавчий Комітет національної області являються вищою владою всіх утворених в національній області Рад і Виконавчих Комітетів. Радянська Республіка зноситься з Областю через її Центральні Радянські органи. Це є прямим вислідом Східської Системи, що Ради національної області самостійно орудують справами внутрішнього управління, юстиції і культурно-просвітними.

§ 87. Венгурські спільно лежучі комітати з німецькою і русинською більшістю конституція Фед. Рад. Республіки визнає вже тепер німецькою та русинською національними областями

В справах, що торкаються загально-спільних інтересів Радянської Республіки, розпорядження Федеративної Радянської Республіки поширюються також і на національні області.

Для охорони інтересів, зв'язаних з національним життям, німецький і русинський комісаріати утворюють при окремих Народніх Комісаріатах і Раді Народнього Господарства посередницькі секції.

§ 88. Венгурська Рад. Федер. Республіка не отридає того, що визволені національні області, по бажанню населення і в наслідок їх економічної сили, можуть утворити союзу з нею окрему Радянську Республіку.

§ 89. Постанови Конституції що-до прав нації можуть бути змінені лише за згодою Краєвої Ради працюючих дотичної нації.

Мик. Чечель.

Чому припинив своє існування революційно-радянський блок?

В числі 19. „Нової Доби“ за підписами Закордонних Груп української комуністичної партії і української партії соціалістів-революціонерів з'явилась слідуєча декларація:

„Обміркувавши організаційно-міжпартійні питання в зв'язку з сучасним ментом, обидві фракції революційно-радянського блоку прийшли до переконання, що через формальні причини вони змушені вважати блок з дня 5. липня 1920. р. за розв'язаний.“

Ця коротка алегрична формула, констатуючи факт розв'язання блоку і точно означаючи причини його, була наслідком обширної двохденної дискусії обох сторін блоку. Тому ми вважаємо за доцільне зазначити наших читачів з тими мотивами, які витворили для

обох сторін блоку неможливість формально піддержувати цю форму кооперації обох партій.

25. лютого 1920. р. „уповноважені делегати від закордонних груп обох названих партій, обміркувавши на спільному засіданні сучасний стан революційного соціалістичного руху на Україні, прийшли до висновку, що для закріплення здобутків революції на Україні і організації України, як соціалістичної республіки трудового народу необхідною є консолідація революційних соціалістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контр-революції і світового капіталізму.

Для досягнення вказаної мети обидві названі організації заключають між собою блок під назвою Радянсько-революційного блоку на наступних умовах:

1. Спільною метою блоку є утворення незалежної української соціалістичної радянської республіки в етнографічних межах;

2. перетворення України на соціалістичну республіку переводиться шляхом диктатури трудових мас, себ-то пролетаріата і трудового селянства, організованих в ради селянських і робітничих депутатів;

3. верховною владою України визнається лише конгрес рад, котрий і формує законний уряд республіки;

4. Всяке угодовство і коаліція з великою і дрібною буржуазією виключається. Під буржуазією розуміється також і так звані „соціалістичні“ партії, що стоять на послугах у буржуазії;

5. радянсько-революційний блок українських партій організаційно складається з двох фракцій, котрі стоять під титулом своїх партійних назв. Обидві фракції, як у своїх програмах так і практичній діяльності підпорядковуються вказаній в цій умові меті блоку;

6. Прийом до блоку інших соціалістичних партій може статися лише за спільним порозумінням обох фракцій;

7. Політична діяльність блоку переводиться на основі спільно виробленої конкретної програми і тактики;

8. Виконавчим і репрезентаційним на зовні органом блоку є Комітет, вложений на паритетній основі;

9. Скасування блоку може наступити, коли цього забажає одна з фракцій його

10. Ця умова вступає в силу з днем 25. лютого 1920 року.“

З підписаної обома групами угоди про заснування блоку¹⁾ я тут навів всі її пункти. Вони мали бути основою організації і роботи блоку.

Заснування такого блоку уявлялось його учасникам річчю необхідною і вчасною. Була це пора після камінецької катастрофи директорії.

¹⁾ Див. „Нова Доба“, ч 1, 6. III. 1920.

Починаючи в середини жовтня 1919. р., директорія вже агонізувала. Наступав Денікін. Фронт україно-більшевицький зник сам собою. Українське військо билось ще тоді з тими самими „золотопогонниками“, до спілки з котрими тепер їх веде Петлюра.

Існувала ще видимість української державности, хоч і на території всього кількох повітів. Існував такий-сякий державний апарат і, хоч майже на 60% слаба на тиф, українська армія, яка досить успішно відбивала напад денікінських банд.

Було тоді ще правительство, на котре мали вплив українські соціалістичні партії (У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П.), які всі зусилля прикладали для поборення денікінщини.

Українські с.-д. тоді ще не впади до тої політики, котру даліш вони повели в союзі з Пільсудським, і піддержали у. с.-р., котрі вимагали від директорії і правительства негайного формального замирення з совітською Росією. ліквідації (в той час вже фактично не існуючого) радянсько-директорського внутрішнього фронту і спілки для боротьби з польською і денікінською реакцією.

В Камінці в той час негласно перебувала делегація московського совітського правительства (з Плятенюм на чолі), яка мала за мету шукати ґрунт для порозуміння.

Покійний М. С. Ткаченко агітував за негайну згоду з більшовиками.

Українська Народня Республіка, при цілїм своїм катастрофальнім становищі, була ще тоді силою, яка могла переговорювати з совітською Росією. Признавши на Україні радянській устрій (чого головнїо домогалась делегація совітської Росії), вона мала тоді повну можливість стати базою для сотворення української радянської незалежної республіки.

Совітська Москва задовольнилась би тоді військовим і економічним договором з радянською Україною.

Але того не сталося. В той час, коли центральні комітети У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П. (останні, що правда, через силу) хтіли здійснити порозуміння з Москвою, в той самий час по-за їхньою спиною довірені Петлюри в зустрічах з представниками Денікіна намагали ґрунт для порозуміння, а довірені Петрушевича вже договорились з тим самим Денікіним.

Прийшли перші дні листопада. Впали сніги, втарили перші морози — боса і обтерта наддніпрянська армія покинула денікінський фронт.

Зник фронт, зникло з ним і те зерно державного українського тіла, що досі було.

Все розпавалось, розбіглося, розійшлося: без плану, без порядку, без цілі...

Так зникла і можливість будування української радянської республіки на руїнах народньої республіки...

Після камінецької катастрофи Укр. Нар. Респ. стала остільки слабою, про вже не мала жадних шансів на те, щоб совітська Москва захтіла з нею переговорювати.

Момент було прогавлено. Дальші події те підтвердили. Вислана центральними комітетами У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П. до Москви делегація для переговорів, як рівнож і місія пок. М. С. Ткаченка. успіху не мали.

А тим часом „двуєдина“ українська народня республіка розложилась на свої складові часті. Петрушевич в Відні, Петлюра в Варшаві почали рятувати її антантськими капіталістами.

Під гаслом української народньої республіки йшла ліквідація ідеї соборної України, ліквідація революційних змагань українського народу до соціального і національного визволення.

Так було змішано з болотом це гасло, зроблено його символом української і світової реакції на Україні.

Наша партія рішучо пориває з цією політикою зради всіх українських революційних традицій і інтересів трудових мас України. Члени У. П. С. Р. кидають правительство директорії і шукають наново зближення з совітською Росією.

Все, що було справді революційного в партії українських соц.-демократів, кидає партію, яка наразі докотилась до тарновського правительства Прокоповича, разом з яким веде українську народню республіку до спілки з Врангльом.

Все більш необхідним ставало об'єднання тих українських революційно-соціалістичних груп, які вбачали соціальне і національне визволення України в перемозі соціалістичної революції над капіталізмом.

Такими групами тут за кордоном були наша група і група української комуністичної партії, що повстала з розкладу укр. соц.-демокр. партії.

Об'єднання всіх українських земель, визволення трудового люду, що на них живе, від визиску капіталістів і поміщиків, закріплення добутої свободи передачею всієї влади самому трудовому народові, або инакше: незалежна соціалістична радянська українська республіка — ось той ґрунт, на якому наша партія за кордоном вступила до б'юроку з українською комуністичною партією.

Ті самі принципи диктатури трудових мас в незалежній українській радянській республіці, на яких в Відні було засновано б'юро українських есерів і комуністів, були на Україні основою революційної діяльності боротьбистів і незалежних с.-д., котрі зорганізували українську комуністичну партію.

Під ціми гаслами вони провадили там боротьбу з денікінщиною, проти неї підняли українське трудове селянство і робітництво.

Організували на селах, в містечках і містах революційні комітети, які керували боротьбою. Маса українського народу було втягнуто в революцію. Революція набула собі широку базу.

Залишалось вдихнути ідею об'єднання в ці революційні органи трудового народу України, зміцнити їх, міцніше зв'язати між собою — словом, перетворити в тимчасово-революційних в публично правові революційні органи державного характеру, зробити їх кістяком державною радянського організму.

Знов блиснула надія на можливість створення незалежної радянської України і . . . знов згасла.

Згасла вона не сама, а її загашено російською комуністичною партією через свого дипломата, приставленого до українського народу, — комуністичну партію (большевиків) України, підперту військовою силою совітської Росії.

Всі ті революційні органи на Україні (ревкоми), котрі було створено боротьбистами і українськими комуністами, було або розпущено, або „вреформовано“ так, що боротьбистів було позбавлено в них всякого впливу. Натомість скрізь було настановлено „своїх“ з комун. парт. б. Укр.

А ця партія, що сама організаційно є областною (українською) організацією російської ком. партії, так само і дивиться на Україну, як на область Росії.

Знов було зіпхнуто Україну на становище російської області, свідомо, послідовно і уперто.

А коли боротьбисти звернулись у Москву до III Інтернаціоналу, щоб самим стати його членом, то і тут їм вказали на ком. п. больш. України, до якої вони повинні вступити, коли хтять бути прийнятими до III Інтернаціоналу.

Боротьбисти пішли туди. Як українська радянська партія, вони зникли, відмовившись від домагання незалежної української радянської республіки, перетворившись в знаряддя політики російської комуністичної партії на Україні.

Ледве чи можна сумніватись в тім, що влиття боротьбистів до комуністичної партії (большевиків) України не було наслідком внутрішнього переконання боротьбистів, що це правильно, з точки погляду інтересів соціалістичної революції на Україні. Після того, як так довго вони сповідували вимогу створення незалежної української республіки, яка вимога впливала з принципу суверенності трудящих мас України, ледве чи могли вони протягом тижнів змінити ці свої переконання.

Але зовнішні обставини показали сильнішими, і боротьбисти мусіли підлягти вимогам Москви, коли не хтіли бути позбавленими можливості провадити роботу серед українських мас.

Українська ж комуністична партія (бувши незалежні с.-д.) залишилась на своїх позиціях, обстоюючи вимогу створення незалежної від

російської української комуністичної партії, яка була б секцією III Інтернаціоналу, а не філією російської комуністичної партії.

В сфері політично-економічній вона обстоювала створення на Україні центрів політичного і господарчого управління Україною, а не перенесення їх до Москви. Іншими словами, вона вимагала реалізації фактичної незалежності радянської України, а не тої фікції її, яку заводи́ла Москва через свого агента на Україні — ком. пар. (бол.) Укр., штучно возведену в гегемони піддержкою зовні, а не своєю внутрішньою силою на Україні.

Віденська група українських комуністів весь час „орієнтувалась“ на боротьбистів, на їхню позицію, яку цілком поділяла; сподівалась їхнього об'єднання з укр. ком. партією (б. незалежних с.-д.).

Все твердіше ставала У. П. С. Р. на ґрунт диктатури трудових мас України і радянської влади. Все ясніше намічалась перспектива сотворення сильного українського революційно-соціалістичного центра, який повів би український народ по шляху соціалістичної революції і вибив би з рук петлюрівської реакції прапор національного визволення України.

Але прийшли з України відомості про „само“ліквідацію партії боротьбистів, і віденська група комуністів рішила признати їхній вчинок правильним і самій зробити той самий крок.

На наш погляд, ще в меншій степені, як у боротьбистів, відігравало тут ролю переконання. Та сама іюсе та́еїге, що пхнула боротьбистів в ряди К. П. (б.) У., пхала туди і віденську групу.

Це відразу внесло в радянський бльо́к величезну тріщину. Від моменту зайняття віденською групою нової позиції в бльо́кові поруч стояли вже не ті партії, які бльо́к заключали: поруч з У. П. С. Р. стояла вже фактично К. П. (б.) У.

Тому було цілком природно сподіватися, що в відношенні до свого дотеперішнього спільника — У. П. С. Р. вона займе ту саму позицію, яку К. П. (б.) У. зайняла на Україні в відношенні до боротьбистів і до У. К. П.

І це сталося. В нижче опублікованім листі віденської групи до нашої III конференції було поставлено вимогу злиття нашої організації з віденської українською комуністичною групою, а через неї, ergo, з К. П. (б.) У.

Ми цю вимогу категорично відхилили, і це передіришило судьбу бльо́ку. Конференція 4. і 5. липня, хоч і багата була дискусіями, але жадної зміни в ситуацію внести не могла, бо обидві сторони твердо стояли на своєму.

Одна сторона зійшла з тої принципової позиції — вимоги організаційної форми для суверенности трудових мас України, незалежної і радянської України — яка до сього часу об'єднувала обидві фракції бльо́ку. Тим самим для нас, котрі були прихильниками бльо́ку на по-

вих договорних основах, встало формальне питання про силу договору 25. лютого, а для комуністичної фракції — питання про допустимість блоку взагалі з нашою партією, яка не належить до III Інтернаціоналу і яка, по прореченню з Харькова, „повинна вмерти за кордоном так, як і тут“.

Комуністи стояли на догмі, що „в країні, де вже відбулась пролетарська революція, не може існувати більше одної пролетарської партії“.

Фактом самого свого існування на Україні не підтверджуючи цього, ми не могли признати рації за вимогами комуністів, і блок розпався.

Ось пояснення тих „формальних причин“, про які декларація 5. липня заявила, що вони змушують обидві фракції блоку вважати його з цього дня за розв'язаний.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

До розв'язання рад.-револ. блоку.

Нижче ми містимо переписку між закордонними групами нашої Партії і Української Комуністичної Партії. Переписка ця разом з уміщеною в цій числі „Борітеся-Поборете“ статтю т. М. Чечеля дає читачам відповідь на питання, чому було розв'язано 5. липня блок між обома вищезгаданими партіями.

До Закордонної Групи Української Партії Соціал. Революціонерів.

Шановні Товариші!

Від дня підписання угоди Закордонних Груп У. К. П. і У. П. С.-Р. минуло майже три місяці, а між тим за цей час діяльність нашого Радянського Блоку ні в чому не виявилась на зовні.

Наша Група тимчасом одержала автентичні відомости з України про те, що консолідація революційних соціалістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контрреволюції і світового капіталізму поступила наперед. І так У. П. К. Боротьбистів обєдналася з К. П. б. України. Українська Комуністична Партія вважається цими партіями в опозиції, але, як пролетарська революційна організація, дістає державні засоби на ведення своєї комуністичної праці. Не виключена однак є можливість об'єднання її з Укр. Ком. Пар. б. України. Закордонна Група У. К. П. (тепер наслідком поширення організації вже Закордонний Комітет У. К. П.) уважає це об'єднання бажаним і уже всього свого впливу для здійснення цієї злуки.

Тому Закордонний Комітет У. К. П. вважає потрібним поставити Закордонній Групі У. П. С.-Р. такі запитання:

1. Чи відомо Закордонній Групі У. П. С.-Р., що самостійна незалежна Українська Радянська Республіка вступила у федерацію з Російською Федеративною Соціалістичною Республікою, і як Загор. Група У. П. С.-Р. до цього ставиться?

2. Чи відомо Групі, що диктатурі трудових мас на Україні загрожує наступ Пілсудського-Петлюри з їх проти-революційними військами, і як Група до цього відноситься?

3. Чи відомо Зак. Групі У. П. С.-Р., що 15. мая мав відбутися в Харкові, а правдоподібно і відбувся, IV З'їзд Рад роб. сел. і червоноармійських депутатів, і чи вважає Група теперішній радянський уряд України законним?

4. Чи відомо Зак. Групі У. П. С.-Р., що до її складу належать особи, котрі офіційно числяться в так званих „соціалістичних“ партіях II-го Інтернаціоналу, що стоїть на послугах у буржуазії, і як вона до цього відноситься?

5. Чи не вважає Зак. Група У. П. С.-Р. потрібним і на часі, згідно з метою б'юку — консолідації революційно-соціалістичних сил на Україні і комуністичної програми обох частин б'юку — перевести тісніше об'єднання і прийняти спільну назву: Закордонного Комітету Укр. Комуністичної Партії?

6. Чи вважає потрібним Зак. Група У. П. С.-Р. вжити всього свого впливу в напрямі об'єднання її однодумців з партією К. П. б. України?

7. Чи вважає потрібним Зак. Група інтензивніше провадити діяльність б'юку, на основі виробленої конкретної програми і тактики?

8. Чому Виконавчий Комітет Радянського Б'юку не виконує ніякої праці і не представляє б'юк, навіть не зголосить його в Західно-Європейському Бюрі III Інтернаціоналу?

9. Коли Зак. Група У. П. С.-Р. не згоджується на тісніше об'єднання із Зак. Комітетом У. К. Партії в комуністичну організацію III Інтернаціоналу за кордоном України, то чи не вважає вона потрібним скасувати взагалі Радянський Б'юк цих організацій?

10. Стаavimo ці запитання під увагу майбутній конференції чи нараді Зак. Групи У. П. С.-Р. і прохаємо о точну і ясну відповідь на всі запитання.

З товариським комуністичним привітом, за Закордонний Комітет У. К. П.
В. Левинський, Др. Григорій Паламар.

III Конференція Закордонної Делегації і Закордонної Групи У. П. С.-Р. 24. травня 1920. року.

До Закордонного Комітету Української Комуністичної Партії.

Шановні Товариші!

Ми одержали Вашого листа і зміст його піддали обмірковуванню нашої III Конференції.

Згідно з Вашим бажанням, ми подаємо сим відповідь на всі поставлені Вами запитання.

Основними ми вважаємо два Ваші питання: 1. чи не знаходимо ми потрібним перевести тісніше об'єднання

нашої групи з Закордонною Групою У. К. П. в напрямі нашого влиття до У. К. П. з прийняттям її назви і 2. чи не вважаємо ми потрібним також дальше об'єднання вже одного комітету У. К. П. з Комуністичною Партією (большевиків) України?

Ми не вважаємо можливим ні першого ні другого і то з наступних мотивів.

Наша партія єсть не комуністична, а соціалістична. Ми робимо різницю між двома цими термінами, вкладаючи в них різний зміст.

Ставлячи своїм програмом дня диктатуру трудових мас (пролетаріату і трудового селянства), а також радянський устрій України, ми вважаємо їх засобами для встановлення на Україні соціалістичного ладу, який ми розуміємо, як переведення соціалізації засобів продукції і їхнього розподілу, звищення експлуатації праці приватним капіталом і усуспільнення остатнього, однак з захованням права приватної власності на повний продукт увільненої праці.

Від цього ми відрізняємо заведення комуністичного ладу, якого принципово не відкидаємо, вбачаючи в нім дальшу стадію розвитку соціалістичного суспільства.

Називаючи свою партію соціалістичною, ми як раз підкреслюємо ці свої програмові стремління, які не совпадають з науковим розумінням комунізму, і цим вказуємо на ту різницю по суті, яка існує між соціалізмом і комунізмом.

Аграрний характер України з її селянською верствою уявляють собою той реальний матеріал, з якого має будуватись соціалістична українська республіка; матеріал, з якого комуністичний лад, на наш погляд, побудований бути не може.

Тому і світову соціальну революцію, до якої, як складову її частину, ми відносимо сучасну українську революцію, ми означаємо, як соціалістичну, а не комуністичну, в відношенні до тих завдань, які повинні бути нею зреалізовані.

Тому ми не можемо прийняти назви комуністичної партії і об'єднуватись з партіями, які таку назву носять, шляхом злиття з ними або влиття до них, бо вважаємо це затемненням тих стремлінь, до яких партії з назвами „соціалістична“ або „комуністична“ змагаються.

На разі, коли б показалось, що на Україні існують партії, які в два вищезгадані терміни вкладають той самий зміст, що й ми, і визначають себе до партій соціалістичних, то ми стреміли б до об'єднання з ними, при умові можливості зійтись на однаковій тактиці.

Консолідацію революційних соціалістичних сил ми вбачаємо не в механічному змішанню соціалістичних елементів з різним розумінням своїх цілей, а у взаємнім порозумінню їх з метою відшукування того спільного, що єсть в їхніх стремліннях. і в погодженню їхньої революційно-практичної діяльності для досягнення тих спільних цілей.

Способом такої консолідації близьких собі партій ми вважаємо бльоки.

Тому що з'ясувалось, що спільним з У. К. П. у нас єсть боротьба в міжнароднім масштабі з світовим капіталом і переведення соціалізації, а також однакові методи для досягнення цього — диктатура трудових мас селянства і робітництва і радянсько-республіканський устрій, як політична форма її — ми знаходимо потрібним і користним для справи революції бльокування нашої партії з У. К. П. на платформі спільних завдань.

Тому ми вважаємо за користне існування цього бльоку і надалі, а коли б У. К. П. перестала існувати, ввіллявшись до Ком. Партії (больш.) України, то і в тім разі ми пропонуємо їй піддержувати блок для координації праці і реалізації гасла: нарізно йти, а спільно бити.

Ми вважаємо доцільним тут зауважити, що відношення К. П. б. У. до питання про політичну самостійність України не могло б, на наш погляд, стати перешкодою до бльокування. Принципово наша партія не відкидає федерації радянської України з совітською Росією, вона ставить лише домагання, щоби це питання було рішене самим трудовим народом України і щоб таке рішення було винесено з'їздом рад України вільно, без пресії, яка має місце в наслідок ситуації, створеної окупациєю України червоними військами совітської Росії.

Так само наша партія ставить домагання, щоби характер федерації був означений не одною лише стороною — совітською Росією, а впливав би з вільного договору обох радянських республік.

Коли б Комітет У. К. П. перетворився в Комітет К. П. б. У., а цей останній визнає для себе користним заключення бльоку з нашим Комітетом, то умови його могли б бути спільно вироблені, приймаючи під увагу те, що ми сказали вище.

Для інтенсифікації праці бльоку за кордоном, яку ми вважаємо користною, необхідним єсть виробити конкретну програму і тактику бльоку, яких досі вироблено не було, і докір за це в Вашім листі до нас ми по справедливості ділимо на дві рівні частини, з котрих одну відсилаємо до Вашої сторони.

Для вироблення такого конкретного програму діяльності бльоку ми зі свого боку маємо уповноважених в його Комітеті тт. Чечеля і Шаповала, кожний з котрих має від нас повне право обмірковувати цю справу з Вашими представниками.

Нам лишається дати відповідь на три Ваші запитання.

Нашу оцінку польсько-петлюрівської офензиви на робоче-селянську Україну і відношення до неї Ви знайдете в виданій нами відозві, якої текст до цього листа додаємо.

Що ж торкається відношення нашої Партії до радянського уряду Раковського, то ми вважаємо необхідним сказати про це нижче слідує.

Ми вважаємо його єдиним фактично існуючим на Україні правительством. Як з таким, наша Партія з ним і рахується. Не провадячи з ним збройної боротьби, з огляду на його безсумнівну соціалістичність і революційність, Партія однак знаходиться в опозиції до нього.

Постановку питання про його „законність“ або „незаконність“ ми не вважаємо суттєвою в умовах революційної боротьби, шляхом якої він повстав.

Ми вимагаємо лише від нього перевірки, оскільки він має довіря у тих трудових мас, що заселяють Україну, право на диктатуру яких ми визнаємо і яким правительство Раковського повинно служити. Способом такої перевірки ми вважаємо постановку питання про довіря на Всеукраїнським З'їзді рад України.

Ми мали автентичні відомості про те, що IV з'їзд рад мав відбутись 15. травня с. р., але чи відбувся він і які рішення виніс — про те ми нічого не знаємо.

Що ж до самого з'їзду рад, то ми не беремось оспорювати його революційної правомочності. Мусимо тут лише зауважити, що, з огляду на наш постулат рівності виборчого права для диктаторствующих трудових мас України, ми не можемо бути задоволені тими нормами, після яких скликано з'їзд, особливо ж, приймаючи під увагу відсутність української червоної армії, малий процент промислового пролетаріату на Україні і стан війни на половині території України.

Це викликає у нас сумніви, оскільки IV з'їзд рад буде відбивати голос трудових мас України, і породжує домагання піддати його рішення перевірі нового з'їзду, скликаного при більш сприятливих в вищезгаданім відношенню для України умовах.

Нарешті, відносно Вашого запитання, чи відомо нам, що до нашого складу належать особи, котрі офіційно числяться в т. з. „соціалістичних“ партіях II Інтернаціоналу, і як ми до цього відносимось, то мусимо зауважити, що нам про це абсолютно нічого не відомо, і просимо Вас повідомити нас про такі особи, коли вони Вам відомі, для того, щоб ми могли виключити їх з нашої партії, бо на II партійній конференції нашої в місяці квітні с. р. було ухвалено наш вихід з II Інтернаціоналу, а тепер ми одержали відомості, що ми, Закордонний Комітет і Закордонна Делегація, в своїх поставових і позиціях, в тім числі і в справі відношення до II Інтернаціоналу, не відійшли від тих позицій, на яких стоїть наш Центральний Комітет на Україні.

З товариським соціалістичним привітом, по довіренности і дорученню
Конференції:

Мик. Чечель.

Україна і Польща в економічних взаємовідносинах.

Використовуючи поразку червоного російського війська, Петлюра разом з Поляками посувається знов на Волинь і Поділля. Знов виринають перспективи польської окупації українських земель під фірмою Української Народньої Республіки.

Для характеристики цих перспектив ми нижче містимо дописи одного з наших товаришів, який мав змогу ближче зазнаномитись з польським окупаційним режимом на Україні. Відомості відносяться до періоду першого наступу Поляків на Україну; тепер, очевидно, Поляки будуть продовжувати свою перервану роботу, тому подані нами відомості будуть, сподіваємось, своєчасними.

Як відомо, петлюро-польський договір залишив на далі уложення торговельно-економічної угоди і зараз, хоч і не зовсім реально, однак ті пертрактації почалися, і забаганки польської сторони виявилися цілковито, виявилася при тім також і польська економічна політика на окупованих українських землях. В стисло-схематичнім вигляді можна би вже тепер те все собі представити.

Польща в особі капіталістично-імперіялістичних кол своїх та й одбиваючи бажання антантських капіталістів, що, розуміється, йдуть плече в плече з своїми польськими колегами, хоче, очевиднож, насамперед взяти до своїх рук не більше й не менше, як тільки весь експорт і імпорт України.

Зажерливість польських капіталістичних кол викриває з ідного боку надзвичайну третіровку українського контрагента, якого хочуть опікувати, експлуатуючи до кінця, оправдуючись тим, що не даром же, мовляв, кров польського народу лялася за „свободу“ України, не за її ж карі очі; з другою ж боку — польський контрагент такою забаганкою виявляє повне незнання „товаровості“ та експорто-імпоротної сили теренів навіть половини України, виявляє негування товарообмінної дифузії.

Польща вже реально стоїть на ґрунті цього, коли з а б о р о н я е т р а н з і т через її (союзну!) територію річей, що не продукуються польською індустрією. Вона хоче, щоби й зараз вже все купувалося через її посередництво, фактично через посередництво її урядовців. Польський чиновник, сподіваються, зможе обслужити український експорт-імпорт.

Ніхто не скаже, щоб адміністративний апарат самих що-найстаріших держав міг справитись з такою кольосальною задачою; ясно, що апарат Польщі, який вбгав у себе всі найгірші сторони царської Росії, не знаючи лише позитивних сторін тої бюрократії, хоч і рутинної, але все ж з якоюсь традицією, ні за що не здолає виконати такої задачі навіть для одної української губернії. Де же там і куди там говорити про всю Україну!

Польські кола на офіційній зустрічі з українськими в комісії по уложенню польсько-українського торговельного договору заявили претензію на те, аби були віддані польській стороні в с і, головним

чином копальняні концесії на Україні. І коли українське представництво одповіло, що воно не має мандата дати того чи иньшого одвіту на цю претензію, то Поляки заявили, що „переривають всякі розмови“ і не відновлять засідань доти, доки українське представництво не одержить відповідного мандату. Ставлячи, значить, дане питання, як *conditio sine qua non*, Поляки серйозно думали прибрати до рук наші підземні і надземні багатства, прибрати до рук, не спинаючись ні перед чим, не спинаючись навіть перед примусовим вивласненням приватної власности.

Внутрішня економічна політика Польщі по її теренах і на площах, окупованих ними, є політика монополій, примусових контингентів з населення і безоглядної регламентації, безоглядного втручання в область економіки, куди як можна менше і обережніше треба вмішуватися чиновникові. Ось приклади.

Камінецький сіл.-госп. коопер. союз купив в Олевському 19. травня 1920. р. сто вагонів дошок у приватного лісовласника по договору, заплативши гроші. Але щоби забрати ліс, як показалося, потрібне: а) здобути право на ввіз — те право в компетенції прокурівського інспектора апровізації, і, значить, треба їхати з Камінця до Проскурова; б) здобути дозвіл на перевіз — то в компетенції воеводи волинського, до когрого потрібно поїхати аж до Луцька і, нарешті, здобути право на вивіз — що є в компетенції польського уряду Варшави! Сюди не входить ще клопіт на транспорт залізницею з „штовханням“ вагонів, „шмаруванням“ їх і т. д. Клопоти по всіх тих інстанціях за три місяці не дали жадних наслідків, чи ж можна тоді робити якусь роботу за такої нігде нечуваної регламентації?

Одному з кооперативних союзів Камінця, який продукує повидла, для процесу виробництва потрібно вагон цукру, який і був куплений за 200 верстов. у Могильові, частині України, де не було вже окупаційної влади Поляків. Ввозити — треба дозвіл од місцевої влади. До неї — не маємо, каже, такого артикула, щоби дозволити ввіз: питайте Варшаву. А як поспитали Варшаву, вона не одповіла навіть і на персональне прохання голови кооперативного союзу. Здавалось, що треба б дякувати, як би хтось привіз на терени (хоть і тимчасової) польської влади продукта, когрого немає на ринкові, та ще й продукта першої необхідности. Але тут не добешся дозволу: ходиш, пишеш, просиш, а „віз і нині там“!

Пробував ідею з камінецьких кооперативних союзів купити в Галичині соли й нафти та доставити на Вкраїну, і тому що ці речі служать предметами монополії, ні сіль, а ні нафта не продаються навіть кооперативам; лишень через чиновницький апарат вони розподілюються між населенням, кволо недбало, невчасно ще й з каригідним, можна сказати, ошуканством. В той час, як більш-менш нормальним

еквівалентом фунта цукру являється коло шости фунтів соли, зараз польська апровізація за фунт українського цукру платить $1\frac{1}{2}$ фунта соли. В чотирі рази експлуатують народню потребу в продукті першої необхідности! Те саме й з иньшим товарообміном (на хліб і т. д.), котрий справедливо наші працьовники кооперації звуть „товарообманом“!

Фактів можна б було наводити. скільки хоч. В камінецькій пресі навіть був видрукований меморандум про всі ті утиски, що їх терпить єдина у нас життєздатна економічна організація—кооперація. Робиться все так, щоби душити економічну ініціативу чию б то ни було, крім спекулянтів. Регляментація далася на те, аби утворилося становище, при котрім офіційно нічого не зробиш: тільки підплатою, хабарем Продажність адміністрації, що приставлена до справи економічного характеру, з'являє загальне. Всякого і повсякчасно можна купити, лишень старайся дізнатися, який ранг за скільки котірується, і хто та з якого ходу до панка зуміє підступитися!

О. М.

ПАМ'ЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

Кузьма Корж.

Літом минулого 1919. року у Києві трагічно загинув член Центрального Комітету нашої Партії — т. Кузьма Корж, розстріляний кийівською чреэзвичайкою. Жертва підлої провокації, він чесно вмер, до останнього моменту сповняючи свій обов'язок борця за визволення українського народу.

Хто не знав Кузьми Коржа? Старі й молоді, прості люде й визначні українські громадяне — всі, хто приймав активну участь в першім році української революції, хто організаційно був зв'язаний з Центральною Радою, обов'язково зустрічався хоч раз з т. Коржем. Від першого дня Центральної Ради і до її останнього дня він нерозривно був зв'язаний з нею, з її роботою, будучи одним з найважливіших її нервів, стоючи на чолі організаційно-агітаційного її відділу.

Він був тим центром, куди сходились і звідки виходили ті многочисленні нитки, що зв'язували Центральну Раду з цілою Україною.

Сотки і тисячи людей зо всіх кінців України, що приходили до Ц. Ради, щоб віддати їй свої сили на агітаційну або політично-організаційну роботу, щоб дістати від Ради вказівки, інформації або інструкції, справлялись до т. Коржа і перетворювались ним в оден з гвинтиків величезного добровільного апарату, натхненого високою ідеєю служення народнім інтересам.

Весна і літо 1917. року. Україна хвилюється, як море. З'їзди, мітинги, маніфестації... Тисячи телеграм з привітаннями... Складки,

пожертви на Національний Фонд... Резолюції зо всіх кінців світа, де тільки знайшлись Українці. Від Карпатів до Зеленого Клину і від Білого Моря до Ерзеруму, звідусіль тікли до Центральної Ради заяви: „ми з Тобою разом; ми Тебе піддержимо; роби і кажи, що ми маємо робити.“

Заворушилися села, захвилювалися полки на фронтах. Посилали депутатів до Ради за порадою. Не один з них не вертався, не зобачившись з т. Коржем, не доставши від нього літератури і вказівок. З раннього ранку і до пізньої ночі, майже без перерви і відпочинку пересиджував він в Педагогічній музею і вічно мав безконечні конференції або з окремими інструкторами-організаторами спеціально створеного Ц. Радою корпусу, або з „добровільцями“ з різних кінців України, яких втягував в ту систему, що її первом сам був.

А там наступила виборча кампанія спочатку до всеросійських, а послі до українських установчих зборів, і знов т. Корж не покидав своєї посади машиністого, керуючи цілою добре розвиненою і ним же організованою машиною інструкторів-організаторів українського села. І так без кінця, без перерви майже і без відпочинку.

Мені довелось де-який час працювати з покійником в його відділі. Я побоювався за нього; нераз мені здавалось, що він слідуєчого дня вже не прийде на роботу: до того виснаженим і змученим він виглядав. І мені вдалося умовити його взяти відпустку і виїхати на відпочинок. Довго вагався покійний, поки нарешті таки виїхав на два тижні на своє рідне Запоріжжя, де він народився в селянській хаті, зріс і де пізніше працював, вже як сільський вчитель, віддаючи всі свої сили освіті того самого селянина, яким і сам був.

Набравшись прикростей від царської влади і позбавлений змоги продовжувти свою любиму вчительську працю, він перепливає підводне каміння „екстернічества“ і вступає на агрономичний відділ київської політехники, де приймає активну участь в організації і житті українського соціалістичного гуртка, а також в загально студенським українським життям. Наступає революція, і т. Корж віддає їй всі свої сили. Тихий, спокійний, скромний — він був непомітним для тих, хто не приглядався ближче до того, як крутиться машина Центр. Ради. А між тим він був там одним з найважливіших трибів.

Не шукав він собі ні слави, ні чести, а ні, тим більше, матеріальних благ. Працював тяжко, працював щиро, працював для загального добра трудового українського люту.

І наступить ще той час, коли Україна згадає за цього свого кращого сина, що, замучений її ворогами, вмер, зоставшись їй вірним до останнього віддиху.

Мик. Чечель.

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“ в книгарні
Goldschmidt, Wien, I., Wollzeile 11
а також замовляти в редакції і Секр. Зак. Дел.

Зміст 1. числа:

Мих. Грушевський. — Українська партія соціалістів-
революціонерів та її завдання.

Факти та документи. — Резолюції I, II та III кон-
ференцій У. П. С.-Р. за кордоном.

Друкується і незабаром вийде
число 3. „Борітеся-Поборете!“

Друкується книжка тов. М. ШАПОВАЛА:
„Народно-революційний
соціалізм на Україні.“

Друварня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.